

Kirjastojen taloudelliset vaikutukset

Kirjastojen taloudelliset vaikutukset

Raportista lyhyesti

Raportissa selvitetään Suomen yleisten kirjastojen taloudellisia vaikutuksia. Selvitys toteutettiin Suomen kirjastoseuran toimeksiannosta. Selvitys on tehty yhteistyössä Finlands svenska biblioteksföreningin kanssa ja julkaistu myös ruotsiksi. Selvityksen päätökijä oli Kunnallissalan kehittämissäätiö, muut tukijat Axiell Finland ja Suomen kirjastosäätiö. Julkaistu kesäkuussa 2017.

Kirjoittaja

Vesa Kokkonen toimii analyytikkona Oxford Research oy:ssä

Lisätietoja raportista: vesa.kokkonen@oxfordresearch.fi, +358442032009

Oxford Research

Knowledge for a better society

Oxford Research on pohjoismainen konsulttiyhtiö, jonka erikoisosaamista ovat alueiden ja elinkeinoelämän kehittäminen sekä hyvinvoinnin laajamittainen edistäminen. Näillä alueilla Oxford Research tekee työtä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan sekä kunta- ja seutukehityksen parissa ja käsittelee sosiaalisia, koulutuksellisia ja työmarkkinoihin liittyviä kysymyksiä.

Oxford Research toteuttaa arviointeja ja analyysejä sekä tarjoaa strategisia konsultointipalveluja. Me myös jaamme karttunutta tietoa eteenpäin erilaisissa seminaareissa ja muissa tapahtumissa.

Oxford Research yhdistää syvällisen akateemisen osaamisen, vankan strategisen näkemyksen ja erinomaiset viestintätaidot.

Oxford Research on perustettu 1995. Oxford Researchillä on maaorganisaatiot Suomessa, Tanskassa, Norjassa, Ruotsissa ja Latviassa. Oxford Research kuuluu The Oxford Groupiin.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	1
2.	Viitekehys ja rajaukset	2
3.	Kirjastojen viimeaikaisia vaikuttavuustutkimuksia maailmalla	4
4.	Suomen kirjastot	5
5.	Lukutaidon taloudelliset vaikutukset	12
5.1	Lukutaidon taloudellinen merkitys	12
5.2	Kirjastot tavoittavat suomalaiset	14
6.	Digitalisaatio ja julkisen sektorin tuottavuus	15
7.	Tilat muutosvoimana	21
8.	Case Tampere	21
9.	Muut vaikutukset	25
10.	Johtopäätökset	27
	Lähteet	30
	Tilastolähteet	32

1. Johdanto

Kirjastolla on merkittävä rooli sivistyksen ylläpitäjänä. Jokaiseen kuntaan ulottuvan palveluverkoston ja maksuttomuuden ansiosta kirjastot ovat kaikkien tavoitettavissa. Kirjastojen maksuttomuutta on viime aikoina vahvistettu muun muassa varausmaksujen poistamisella. Tässä suhteessa kirjastot eroavat useista muista kulttuuri- ja vapaa-ajanpalveluista.

On tärkeää avata kirjastojen taloudellisia vaikutuksia. Poliittisessa päätöksenteossa kirjastojen kustannukset ovat helposti havaittavissa, mutta hyödyt jäävät pimentoon. Kokonaiskuvan luominen ei ole suoraviivaista, sillä vaikutukset syntyvät useita eri kanavia pitkin. On tärkeää tunnistaa eri vaikutuskanavat, vaikka niitä kaikkia ei voidakaan arvioida tarkasti rahallisesti.

Kirjastojen merkitys on ajankohtainen monesta syystä. PISA-tutkimuksissa on havaittu, että suomalaisnuorten lukutaito on heikentynyt. Lukutaidon taso on edelleen hyvä, mutta trendi on huolestuttava. Lukutaito on heikentynyt erityisesti poikien, maaseutumaisissa kunnissa asuvien ja heikommassa sosioekonomisessa asemassa olevien keskuudessa. Tämä antaa viitteitä siitä, että suomalainen yhteiskunta ja koululaitos eivät enää kykene takaamaan tasa-arvoisuutta.

Toinen merkittävä taustatekijä on sote- ja maakuntauudistus. Uudistus muuttaa kuntien tehtäväkenttää merkittävästi. Koulutus- ja kulttuurisektori muodostaa entistä suuremman osan kunnan toiminnasta, mikä nostaa sen suhteellista merkitystä päätöksenteossa. Samalla kirjastojen merkitys hyvinvoinnin edistäjinä kasvaa. Terveys- ja sosiaalitoimi siirtyvät maakunnille, joten ennaltaehkäisy jää kuntien vastuulle. Siksi kulttuuripalveluiden merkitys sekä terveydenedistäjinä että yhteisöllisyyden luojina korostuu juuri nyt.

Kolmas syy kirjastojen taloudellisen vaikutuksen tutkimiseen on digitalisaatio. Palveluita digitalisoidaan tuottavuuden parantamiseksi julkisella ja yksityisellä sektorilla. Kustannussäästöjen lisäksi digitalisaation avulla voidaan parantaa myös palvelujen saatavuutta. Sähköiset palvelut ovat saatavilla sijainnista ja kellonajasta riippumatta. Kehityksellä on kuitenkin myös kääntöpuolensa, sillä tietotekniikan laajasta levinneisyydestä huolimatta kaikilla ei ole mahdollisuutta käyttää laitteita. Ihmisten osaamisessa on myös eroja. Ongelma on huomattu julkisessa hallinnossa, ja se näkyy myös kirjastojen arjessa. Kirjastoista on tulossa yhä enemmän tietoyhteiskunnan tukipisteitä. Niissä on jo pitkään voinut käyttää tietokonetta ja internet-yhteyttä ja niissä on saanut laitteiden käyttöön liittyvää neuvontaa. Kun monet julkiset palvelut siirtyvät yhä laajemmin verkkoon, paine neuvonnassa siirtyy kirjastoille. Niillä on edelleen jokaisessa kunnassa fyysinen toimipiste.

Kirjastot toimivat muuttuvassa lainsäädännöllisessä ympäristössä. Uusi kirjastolaki (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016) on astunut voimaan 1.1.2017 ja sen tavoitteena on edistää:

1. Väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin
2. Tiedon saatavuutta ja käyttöä
3. Lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa

4. Mahdollisuuksia elinikäiseen oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen
5. Aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta

Toinen merkittävä säädösuudistus on saavutettavuusdirektiivi (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2016/2102)). Direktiivin tarkoituksena on edistää kaikkien mahdollisuutta toimia tasavertaisesti digitaalisessa yhteiskunnassa. Valtio on käynnistänyt useita toimenpiteitä saavutettavuuden parantamiseksi, mutta direktiivi luo selkeät tavoitteet. Uuden kirjastolain tavoitteleva aktiivinen kansalaisuus ei toteudu, jos osa kansasta jää digitalisaation ulkopuolelle. Tämäkin korostaa tarvetta kirjastojen aktiiviseen rooliin.

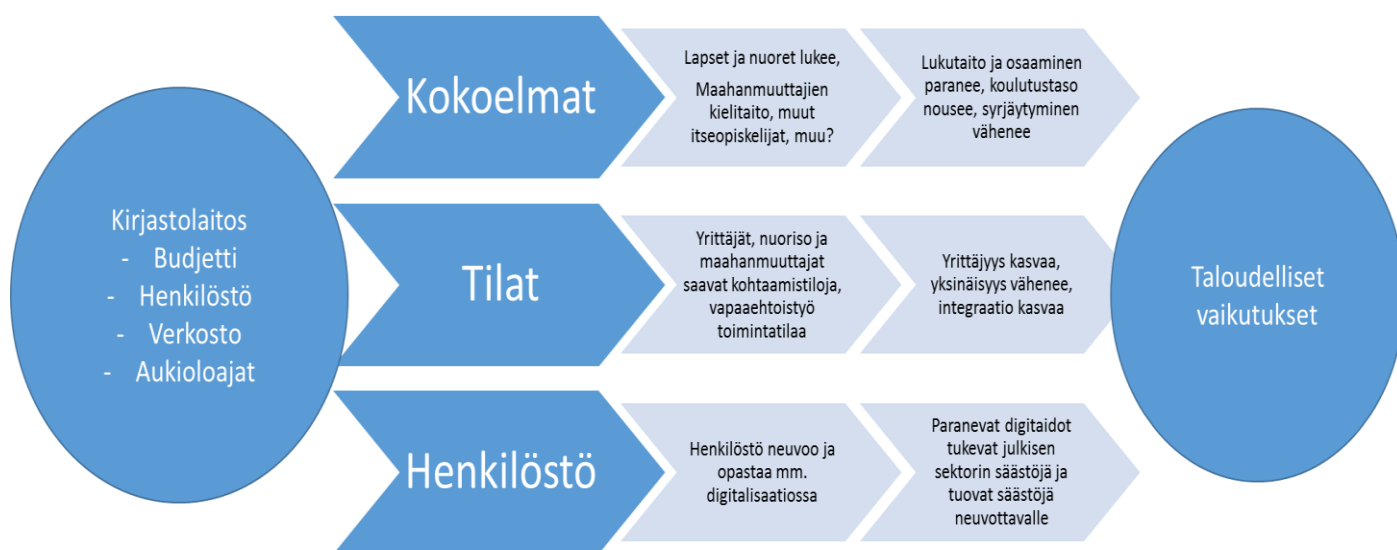
2. Viitekehys ja rajaukset

Selvityksessä käytetään loogista viitekehystä. Tämä tarkoittaa sitä, että lähdetään liikkeelle olemassa olevista resursseista. Niillä saadaan aikaan haluttuja toimintoja (esimerkiksi lainaus), mistä seuraa tuotos (nuoret lukevat enemmän ja lukutaito paranee). Tuotoksella taas on vaikutuksia (parempi lukutaito helpottaa työllistymistä).

Selvitys keskittyy kuntien yleisiin kirjastoihin. Olemme rajanneet pois oppilaitoskirjastot sekä erikoiskirjastot. Niiden tehtävät ja vaikutukset ovat hieman erilaisia kuin yleisillä kirjastoilla ja niiden toiminta on suunnattu rajatummalle asiakaskunnalle.

Kirjastot toimivat vuorovaikutuksessa monien muiden julkisten ja yksityisten toimijoiden kanssa. Siksi niiden vaikutusten arvioiminen ei ole suoraviivaista. Esimerkiksi lukemisen osalta merkityksellistä on yhteistyö päiväkotien, koulujen ja kodin kanssa. Kirjastojen työssä tämä on ymmärretty hyvin, ja yhteistyöllä on pitkät perinteet.

Syrjäytymisen kannalta polku on vielä merkityksellisempi. Terveystieteiden, sosiaalitoimen, nuorisotyön ja koulun pyrkivät osaltaan pitämään huolen siitä, että kaikki löytävä paikkansa yhteiskunnassa. Talkoisiin osallistuvat myös seurakunnat, urheiluseurat ja muut harrastustoimintaa tarjoavat järjestöt sekä useat säätiöt. Merkitystä on myös niillä vapaaehtoisilla, jotka toimivat esimerkiksi tukiperheinä tai henkilöinä. Näin ollen kirjastot ovat vain yksi toimija, joka tukee nuoren kasvamista aikuiseksi. Selvityksen kannalta keskeistä on se, että kirjastoilla on oma erityinen roolinsa nimenomaan tietoyhteiskunnassa vaadittavien taitojen kehityksen tukena. Lukutaito on keskeinen taito, joka auttaa pärjäämään niin koulutuksessa, työelämässä kuin arjen asioiden hoitamisessakin.

Kuva 1: Selvityksen viitekehys

Kuva 1 esittää selvityksen viitekehystä. Lähtökohtana on kirjastotoiminnan resurssit. Lähtökohtana voidaan pitää budjettia eli kirjastoihin käytettävän rahoituksen kokonaismäärää. Tämän jälkeen on päätettävä, miten budjetti jaetaan eri osa-alueille, eli kokoelmiin, tiloihin ja henkilöstöön. Tämä määrittää toiminnan luonnetta ja myös vaikuttavuutta. On kirjastotoimen strateginen päätös, mitä asioita halutaan painottaa. Onko tärkeää esimerkiksi tiheän kirjastoverkoston tuoma saavutettavuus vai nähdäänkö tärkeämpänä kehittää kokoelmaa.

Kokoelmat: Kirjastotoiminnan ytimen muodostavat kokoelmat, eli lainattava materiaali. Kokoelmat koostuvat kirjoista, lehdistä, sähköisestä aineistosta sekä av-tallenteista (elokuvat, musiikki, pelit). Tämän lisäksi kirjastot tarjoavat esimerkiksi työkaluja, soittimia, liikuntavälineitä yms.

Rajasimme kokoelmien osalta aineistoa siten, että mukana ovat lukutaitoa ja oppimista tukevat aineistot. Niinpä analyysin osalta nostamme esiin etenkin kirjat, lehdet ja e-kirjat.

Henkilöstö: Henkilöstö vaikuttaa kirjaston kaikkiin toimintoihin. Tässä selvityksessä henkilöstön merkittävimpänä toimintana nähdään neuvonta ja koulutus. Tämä on analyysin tarpeesta lähtevä raja. Neuvonnan osuus henkilöstön työstä on kasvamassa, kun mm. lainauksen itsepalvelu ja logistiikan tehostuminen ovat vapauttaneet henkilöstöä näistä toiminnoista.

Tilat: Tilat ovat kirjastotoiminnan keskeinen osa, joka mahdollistaa muun toiminnan. Tiloihin vaikuttavat sekä olemassa oleva kirjastoverkosto, että se, millaiset tilat yksittäisillä kirjastoilla on käytettävissä. Tilojen luonne kirjastotoiminnassa on koko ajan muutoksessa. Toisaalta toiminnassa korostuu se, että kirjaston ydintoiminta eli aineistojen lainaaminen voidaan hoitaa muutenkin kuin kirjaston omissa toi-

mipisteissä. Aineiston nouto- ja palautuspaikkoja voi olla esimerkiksi nuorisotilojen yhteydessä, ja aineistoja voidaan toimittaa esimerkiksi sairaaloihin ja muihin laitoksiin. Toisaalta kirjastojen rooli kansalaisten kohtauspaikkana on korostunut, ja näillä kaikille avoimilla tiloilla on useita eri vaikutuksia. Tilat toimivat työtiloina yrittäjille ja freelancereille sekä kohtaamispaikkoina nuorille. Toimivat tilat mahdollistavat myös neuvontapalvelut, vapaaehtoistoiminnan sekä aineistoihin tutustumisen. Tiloissa voidaan myös pitää koulutusta ja järjestää tapahtumia, joiden merkitys kirjastojen kokonaisuudelle on merkittävä.

Olemassa olevilla resursseilla mahdollistetaan erilaiset toiminnot. Näitä kuvaavat parhaiten toiminnan **volyymitiedot**, jotka kertovat kuinka paljon kirjastoista lainataan aineistoa, kuinka paljon neuvontapalveluita käytetään ja kuinka paljon kirjastoissa yleisesti ottaen vierailaan. Näistä tuotoksista seuraavat varsinaiset vaikutukset, eli lukutaidon parantuminen, oppiminen, digitaitojen parantuminen jne.

Tuotokset muuttuvat vaikutuksiksi, joiden taloudellinen merkitys on arvioitavissa. Talousvaikutusten osalta arvio tapahtuu vaikutuksen suuruusluokassa. Tarkasteltavien ilmiöiden monisyisyyden takia tarkkojen lukuarvojen antaminen on haastavaa.

Menetelmät: Menetelmällisesti tutkimus perustuu olemassa olevaan kirjallisuuteen, tilastoihin sekä asiantuntijahaastatteluihin. Selvityksen teemoja; lukutaitoa, digitalisaatiota, avoimia tiloja ja kirjastoja itsessään on tutkittu paljon ja aihetta sivuavia laajoja kansainvälisiä vertailuja kuten PISA- ja PIAAC-tutkimuksia on tehty useita. Selvityksen tavoitteena on yhdistää olemassa oleva tieto kirjastojen näkökulmasta.

3. Kirjastojen viimeaikaisia vaikuttavuustutkimuksia maailmalla

Kirjastojen vaikuttavuutta on tutkittu kohtalaisen paljon. Kiinnostavan vertailukohdan Suomelle tarjoaa Tanska, joka vastaa Suomea monessa suhteessa. Tanskassa Jervelund et. al (2015) on arvioinut julkisten kirjastojen vaikuttavuutta, joita on tarkasteltu mm. ihmisten maksuhalukkuuden, lukutaidon parantumisen sekä digitaalisen transformaation nopeuttamisen kautta.

Tutkimuksen perusteella tanskalaiset olisivat valmiita maksamaan kirjastopalveluistaan 4 miljardia Tanskan kruunua, mikä on huomattavasti enemmän kuin kirjastoihin vuosittain käytetty 2,5 miljardia kruunua. Maksuhalukkuuden ja todellisten kustannusten eroa voidaan pitää yhtenä indikaattorina kirjastojen tuottamalle lisäarvolle.

Tanskassa kirjastojen positiivinen vaikutus lukutaitoon tuottaa 2 miljardia tanskan kruunua, mikä on 0,1 % Tanskan vuotuisesta bruttokansantuotteesta. Tutkimuksessa arvioidaan, että tukemalla julkisen sektorin digitalisoitumista kirjastot luovat Tanskassa arviolta 100–200 miljoonan Tanskan kruunun

kustannussäästöt vuosittain. Lukutaidon positiiviset vaikutukset ovat jo lähellä kirjastojen kustannuksia.

Laajemmin kirjastojen vaikuttavuutta on arvioitu eri puolilla maailmaa return on investment (ROI) -malleilla. Ne ovat suosittuja erityisesti USA:ssa, jossa julkisten investointien edellytys on se, että näistä on tehty vaikuttavuuslaskelmat. Hyvin lähellä ROI-laskelmaa on panos-tuotosanalyysi, jossa on laskettu tietyllä panostuksella saatuja tuottoja. Tyypilliset panos-tuotoslaskelmat lähtevät siitä, että kirjastoon investoidut varat kiertävät taloudessa luoden uutta kysyntää ja näin ollen kasvattavat tuotantoa. ROI-laskelmat ottavat huomioon tyypillisesti käyttäjien saaman säästön (verrattuna markkinahintaan), palkkojen tuoman ostovoiman lisäyksen sekä mm. sen, että kirjastokävijät kuluttavat vierailun aikana myös muita palveluita siinä yhteisössä, joka maksaa kirjaston ylläpidosta.

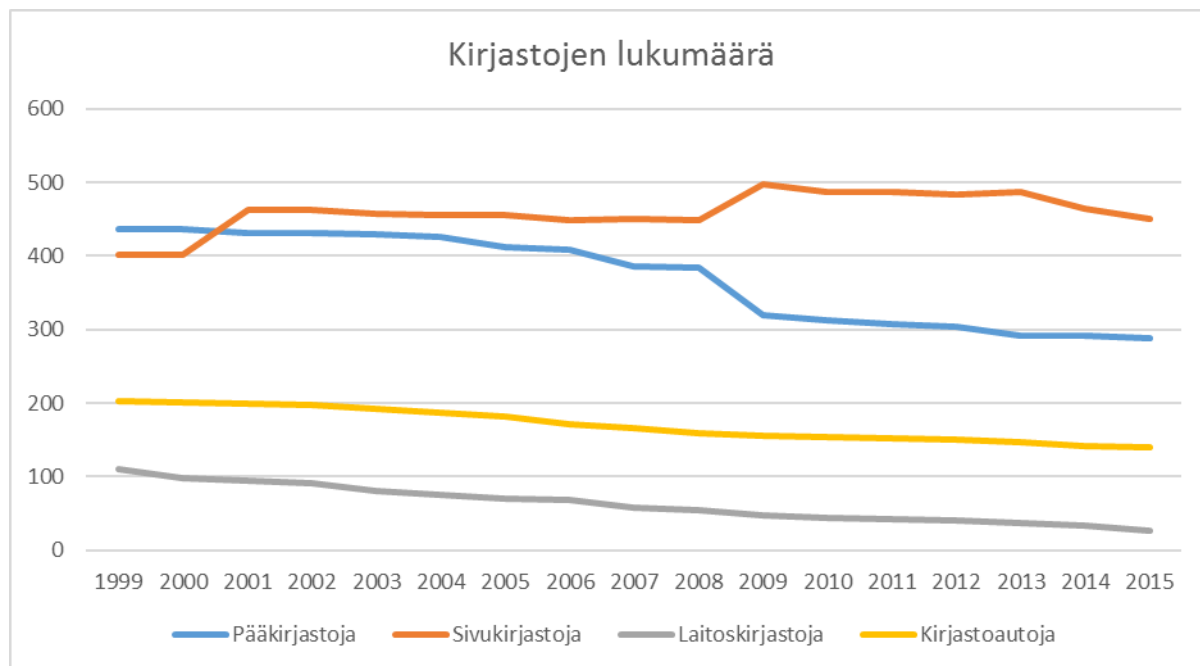
Tanskalainen ajatushautomo Fremtidens Biblioteker on listannut näillä menetelmillä tehtyjä vaikuttavuuslaskelmia Euroopassa. Espanjassa yhden euron on arvioitu tuottavan kolme euroa, Britanniassa yhden punnan tuotoksi on arvioitu 4,4 puntaa, Norjassa kruunulla on saatu neljä kruunua ja toisessa espanjalaisessa, Barcelonassa tehdyssä arviossa suhdeluku on ollut 4,25. Kokonaisuudessaan tutkimus maailmalta antaa selvää näyttöä siitä, että kirjastot tuottavat hyvinvointia enemmän kuin ne kuluttavat julkisia varoja.

Steffen et al. (2009) toteavat coloradolaisia kirjastoja tarkastelleessa tutkimuksessa, että lähtöoletukset vaikuttavat ROI-laskennan tulokseen. Tässäkin vertailussa tyypillinen tuotto asettui noin nelinkertaiseksi suhteessa panostuksiin. Parhaimmillaan tuotto oli yli 31-kertainen. Tämä toteutui kirjastolla, jonka kävijämäärät olivat huomattavan suuret suhteessa kirjaston kokoon ja resursseihin. Suunnilleen nelinkertaisiin tuottoihin on päädytty myös muissa yhdysvaltalaisissa selvityksissä. Indianassa tehdyssä tutkimuksessa päädyttiin kirjastojen tuottavan suoria hyötyjä 2,83 dollaria jokaista niihin käytettyä dollaria kohden (Indiana Business Research Center (2007)).

Tiivistettynä voidaan siis kansainvälisen aineiston perusteella olettaa, että kerroin 4 olisi sovellettavissa myös Suomessa. Tämän selvityksen lähtökohdat poikkeavat kuitenkin näistä maailmalla tehdyistä laskelmista. Tarkoituksena on arvioida kirjaston positiivisia vaikutuksia palvelun käyttäjiin ja tätä kautta saatavia hyötyjä. Olisi kuitenkin kiinnostavaa tehdä ROI-tyylinen vaikutusarvio myös Suomessa.

4. Suomen kirjastot

Suomessa kirjastot kuuluvat lakisääteisiin kunnallisiin palveluihin. Näin ollen ne toimivat koko maassa. Tämä tekee Suomen kirjastoverkostosta tiheän verrattuna useisiin muihin maihin. Viime vuosina kunnallisten kirjastojen toimipisteiden määrä on ollut selkeässä laskussa. Tämä koskee kirjastojen kaikkia toimipistetyyppejä; pääkirjastoja, sivukirjastoja, kirjastoautoja ja laitoskirjastoja.

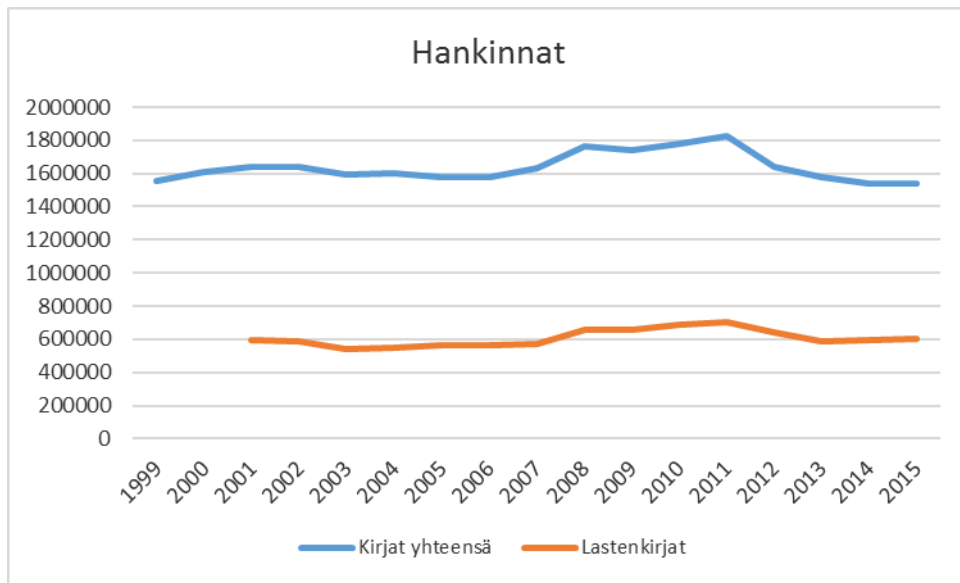

Kuva 2: Kirjastojen lukumäärä

Toimipisteiden vähenemisen taustalla ovat osittain tapahtuneet kuntaliitokset. Tämä näkyy etenkin siinä, että pääkirjastojen väheneminen on ollut nopeampaa kuin sivukirjastojen. Kuntaliitosten yhteydessä pääkirjastoja on muutettu sivukirjastoiksi. Kokonaisuudessaan toimipaikkojen lukumäärä on joka tapauksessa laskussa. Toimipisteverkosto ei kuitenkaan kerro koko totuutta. Lainausrjestelmien kehittäminen on lisännyt kirjastoaineistojen saatavuutta. Esimerkiksi laitoksiin, joissa oli ennen oma toimipiste, saatetaan nykyisin toimittaa siirtokokoelmia. Tämän takia kirjastoaineistoja on edelleen saatavissa monissa paikoissa, joista varsinainen toimipiste on lakkautettu.

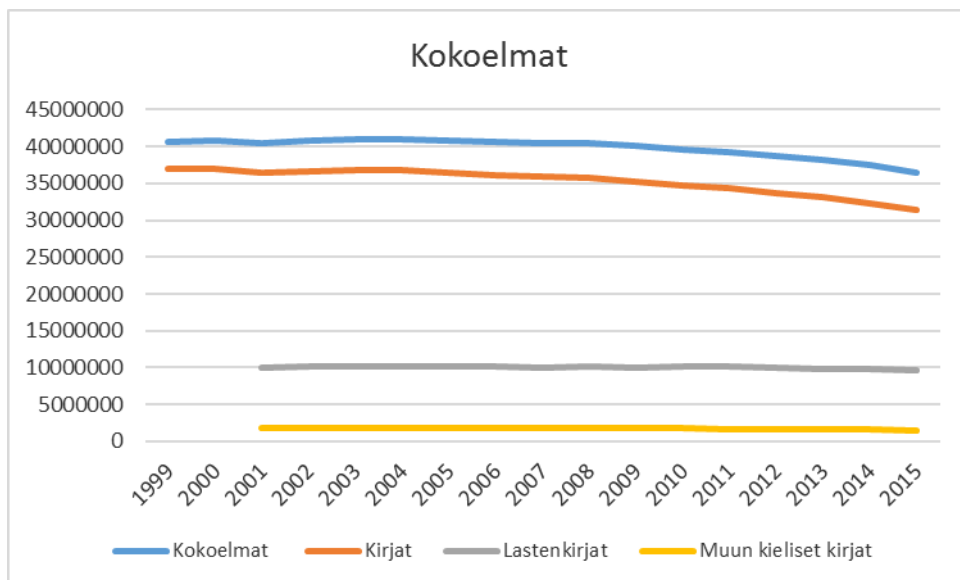
Kirjastojen yhteenlasketut aukiolotunnit ovat vähentyneet vuodesta 1999 lähtien. Vuonna 2013 lähtien itsepalvelutunnit ovat tasanneet aukiolotuntien vähenemistä. Samaan aikaan niiden aukiolotuntien määrä, jolloin henkilöstö on paikalla, on kääntynyt jyrkempään laskuun.

Kokonaisuudessaan kirjastojen saavutettavuus näyttää heikentyneen. Saavutettavuudessa on kuitenkin huomioitava myös se, missä kirjastot sijaitsevat ja miten helppo niihin on päästä. Useat kaupungin pyrkivät kehittämään kirjastoverkkoa niin, että kirjasto sijaitisi parempien liikenneyhteyksien varrella. Lisäksi kirjastoja on muuttanut kauppakeskuksiin. Myös verkkopalvelut ja sähköiset aineistot ovat helpottaneet asiointia.

Kuva 3: Hankinnat

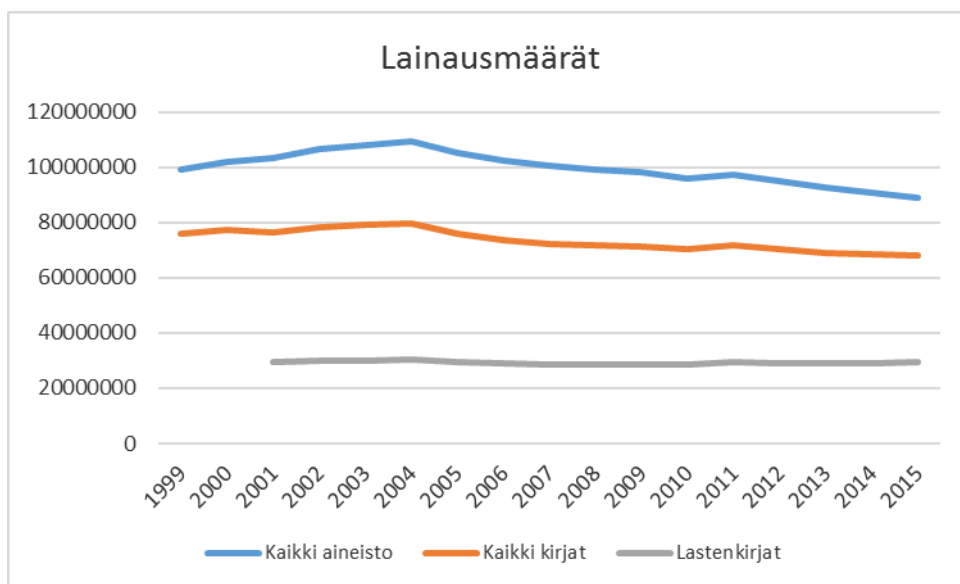
Kirjastojen hankintojen määrä on viime vuosina vaihdellut. Korkeimmillaan se oli vuonna 2011. Tämän jälkeen hankinnat ovat kääntyneet laskuun erityisesti tarkasteltaessa kaikkia kirjoja. Lastenkirjojen hankintamäärät ovat jokseenkin samalla tasolla vuonna 2015 kuin ne olivat 2001.

Kuva 4: Kokoelmat

Kokoelmien määrä on ollut selkeässä laskussa. Tähän vaikuttanee myös kirjastoverkoston harveneminen. Kirjastoissa on myös tehty tietoisesti ratkaisuja, joissa on lisätty mm. työskentelytilaa kokoelmien kustannuksella. Samalla kirjastot ovat kehittäneet logistiikkaa niin, että aineistot kiertävät tehokkaammin eri toimipisteiden ja kirjastojen välillä. Näin ollen kokoelmien väheneminen ei vaikuta vastaavalla tavalla aineiston saatavuuteen.

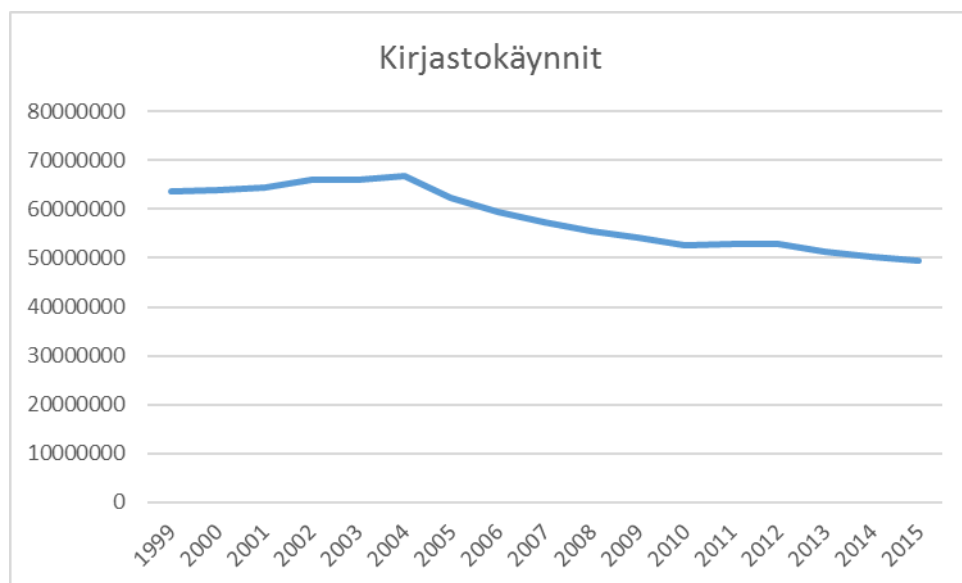
Lastenkirjojen kokoelmat ovat laskeneet maltillisemmin. Hienoista laskua on kuitenkin havaittavissa. Selkeämpi lasku on havaittavissa muun kielisten (ei ruotsi tai suomi) kirjojen määrässä. Tämä on merkittävä huomio, koska muun kielisen kirjallisuuden osalta laskua ei voitane selittää pelkästään logistiikan tehostumisella.

Kuva 5: Lainausmäärät

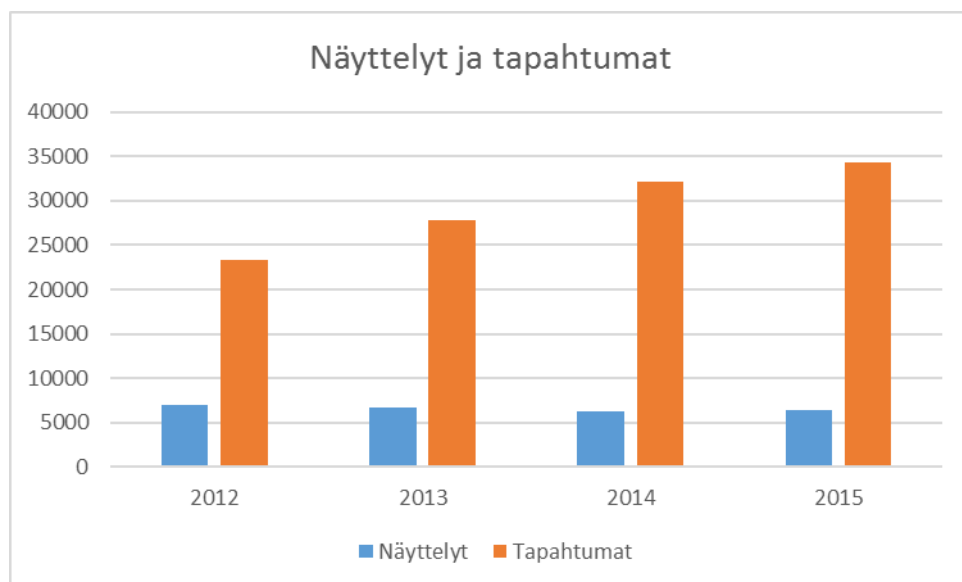
Lainausvolyymit ovat vähentyneet selvästi vuoden 2004 jälkeen. Kaikkien aineistojen lainausvolyymi on laskenut vielä nopeammin kuin kirjojen lainausvolyymi. Selkeimmin laskua on ollut äänitallenteissa. Tämän lisäksi myös CR-ROM:n lainaaminen on vähentynyt selvästi ja myös DVD/ Blue-ray -tallenteiden lainaus on kääntynyt laskuun. Oletettavasti musiikin ja elokuvien lisääntynyt digitaalinen jakelu on vaikuttanut myös kirjastojen lainausvolyymeihin. Tämä taas on nostanut kirjallisuuden suhteellista merkitystä samalla kun lainattavat aineistot ovat monipuolistuneet.

Lastenkirjojen lainausvolyymi näyttää pysytelleen vakiona ja vuodesta 2012 lainaus on ollut hienoisessa kasvussa. Vuonna 2015 kaikista lainoista peräti 33 % oli lastenkirjojen lainoja. Tämä korostaa kirjastojen merkitystä nimenomaan lasten lukuharrastukselle.

Kuva 6: Kirjastokäynnit

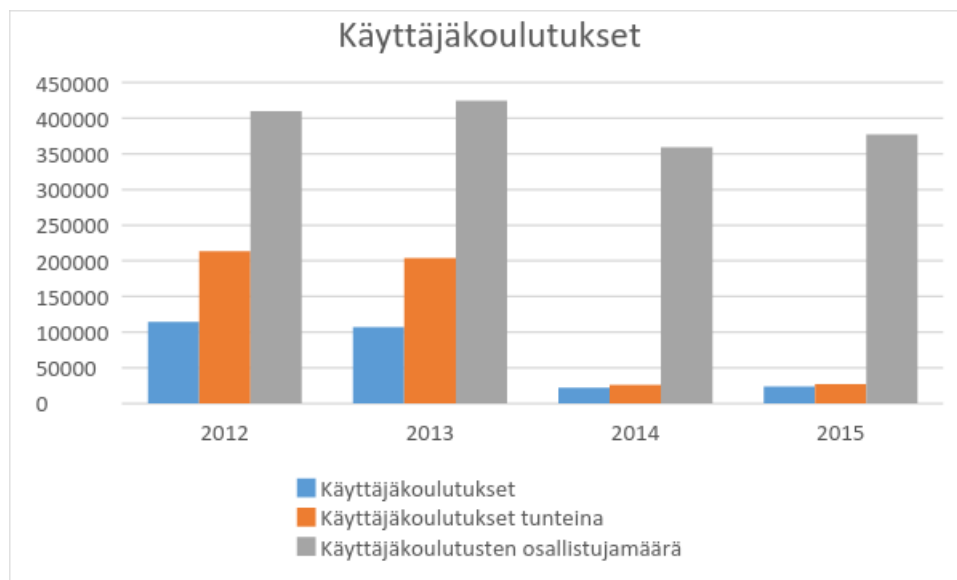
Kirjastokäynnit ovat olleet selkeässä laskussa vuoden 2004 jälkeen. Lainaajien kokonaismäärään käynnit eivät ole kuitenkaan vaikuttaneet. Kokonaiskuvan kannalta on muistettava, että kirjastot palvelevat yhä enemmän verkossa. Tämä saattaa vaikuttaa fyysisten käyntien tarpeeseen, kun esimerkiksi uusimisen, aineiston etsimisen, myöhästymismaksut jne. voi hoitaa verkossa.

Kuva 7: Näyttelyt ja tapahtumat

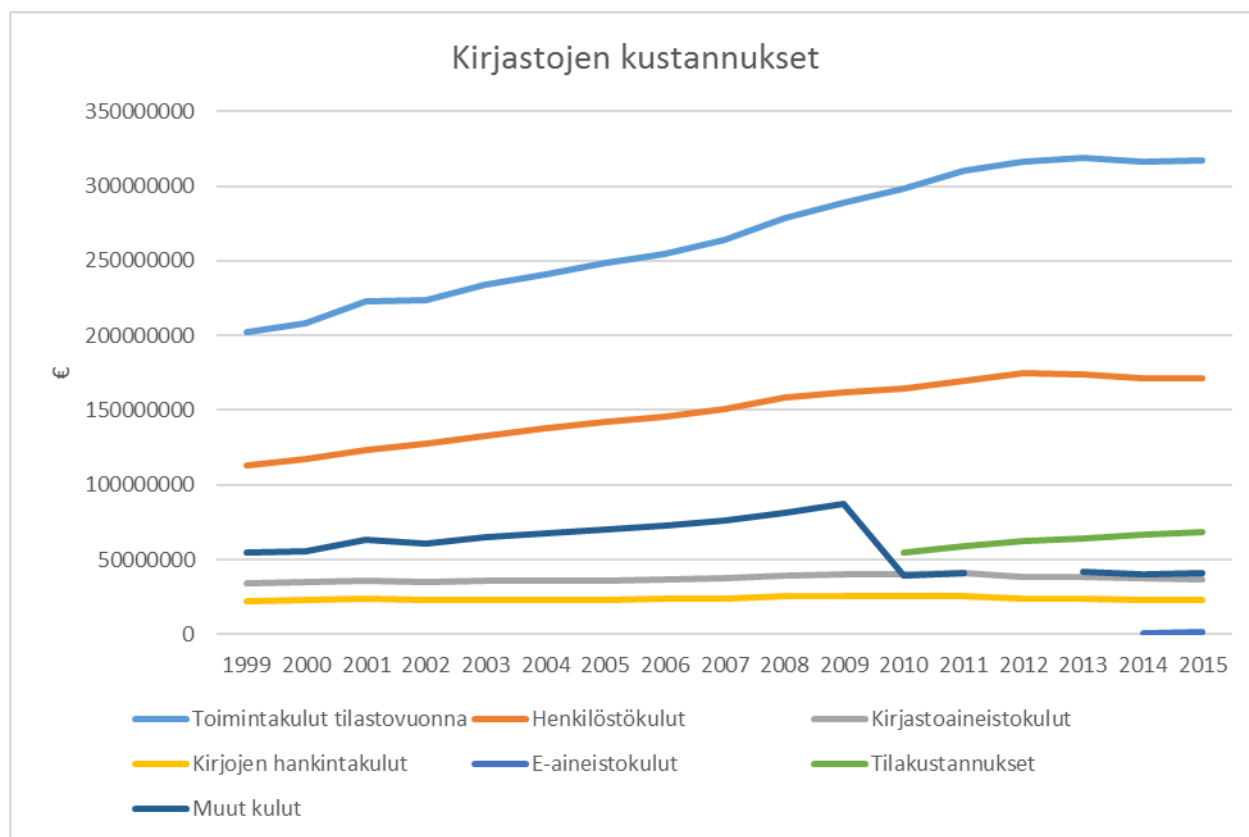
Kirjastoissa järjestettävien tapahtumien määrä on ollut viime vuosina tasaisessa kasvussa. Näyttelytoiminnan kehitys on ollut tasaisempaa. Tapahtumiin ja näyttelyihin osallistuneiden määrä on kasvanut

ja tapahtumissa käytiin vuonna 2015 jo lähes 900 000 kertaa. Tapahtumien merkitys kirjastojen vaikutavuudelle on kiinnostava kysymys. Laina- ja kävijämäärien laskiessa tapahtumat ovat selkeästi tehneet kirjastoista kiinnostavamman. Tapahtumakävijöiden kasvaneen määrän vaikutusta lainausmääriin ei kuitenkaan voi käytettävissä olevan materiaalin pohjalta arvioida. Merkittäviä hyvinvointivaikutuksia voi kuitenkin syntyä esimerkiksi yhteisöllisyyden kasvamisen kautta.

Kuva 8: Käyttäjäkoulutukset

Käyttäjäkoulutusten järjestämisessä on tapahtunut selkeä lasku vuodesta 2013 vuoteen 2014. Tämä ei ole heijastunut täysimääräisesti käyttäjäkoulutuksen osallistujamääriin, mutta hienoinen lasku on havaittavissa. Koulutusten määrän laskussa on kyseessä osittain tilastointitavan muutos.

Kuva 9: Kirjastojen kustannukset

Kirjastojen kokonaiskustannusten kasvutrendi taittui vuonna 2012. Käytännössä tämä tarkoittaa resurssien supistumista, sillä kustannukset ovat jatkaneet nousuaan. Henkilöstökulujen tasoittuminen näkyykin henkilötyövuosien selvänä laskuna. Vastaavasti tilakustannukset ovat kasvaneet, vaikka neliömäärät ovat pienentyneet.

Kansalliskirjasto (Niemelä 2013) on tutkinut kolmesti laajalla kyselyllä kirjastojen käyttäjiä. Kyselyn tulokset antavat hyvän kuvan siitä, mihin ihmiset kirjastoa käyttävät ja mitä he siltä odottavat. Vastaajat ovat olleet kirjastopalveluihin erittäin tyytyväisiä. Kirjastojen toimintaa on tarkasteltu tilojen (sijainti, aukioloajat, tilat jne.), aineistojen ja asiakaspalvelun suhteen. Asteikolla 1–5 yksikään 18 väittämstä ei ollut saanut arvoksi alle 4. Tämä on poikkeuksellisen hyvä tulos. Huomattavaa on myös se, että tulokset ovat parantuneet kautta linjan. Merkittäväksi tämän tekee se, että kirjastojen suhteelliset resurssit ovat vertailuajanjaksolla 2008–2013 niukentuneet. Näin ollen kirjastot ovat kyenneet tarjoamaan laadukkaita palveluita, vaikka niiden resurssit eivät ole kasvaneet.

Koko Suomessa kirjastojen kokonaiskustannukset olivat vuonna 2015 Tilastokeskuksen mukaan 333 miljoonaa euroa. Kuntien kokonaismenot olivat 43,9 miljardia ja nettokustannukset 30,5 miljardia euroa. Näin ollen kirjastot muodostavat 1,1 % kuntien nettokustannuksista.

Maakuntauudistus siirtää sosiaali- ja terveystoimen pois kunnilta. Tämä puolittaa kuntien budjetin. Näin ollen kirjastojen suhteellinen merkitys kuntien päätöksenteossa nousee.

5. Lukutaidon taloudelliset vaikutukset

Lukutaito vaikuttaa merkittävästi yhteiskunnassa pärjäämiseen. Hyvä lukutaito vaikuttaa jatko-opinnoissa ja työelämässä menestymiseen. Aiemmissa tutkimuksissa on huomattu, että koulutuksen ja työn ulkopuolelle jääneillä on usein heikko lukutaito (mm. OECD, 2015). Kouluttautumattomuus taas nostaa pitkittävän työttömyyden riskiä (Sipilä et al., 2011).

Ylitalo (2014) on huomioinut OECD:n PIAAC-tutkimuksen tulosten perusteella, että lapsuudenkodissa olevien kirjojen määrällä on merkittävä korrelaatio 16-vuotiaiden lukutaitoon. Tämä indikoi vahvaa yhteyttä kirjojen saatavuuden ja lukutaidon välillä. Selkeää kausaliteettia ei voi osoittaa, koska lukumotivaatio on myös syy kirjojen hankkimiseen. Näin ollen kirjojen määrällä ja lukutaidolla saattaa olla yhteinen taustamuuttuja. Hyvä lukutaito kuitenkin edellyttää aktiivista lukemista, ja kirjojen saatavuudella on tälle merkitystä.

Uusimman PISA-tutkimuksen perusteella Suomen nuorten lukutaito on heikkenemässä. Suomi sijoittuu vertailussa kuitenkin edelleen neljänneksi Singaporen, Hong Kongin ja Kanadan jälkeen. PIAAC (2012) tutkimuksen mukaan nuorten aikuisten (16–24-vuotiaiden) lukutaito on selvästi vertailun keskiarvon yläpuolella, kun taas 55–65-vuotiaiden lukutaito vastaa vertailun keskiarvoa. Ero ikäryhmien välillä on yksi vertailun suurimpia ja liittyy peruskoulu-uudistukseen sekä yleiseen koulutustason nousuun. Kokonaisuuden kannalta suomalaisten lukutaito on edelleen hyvä, vaikka uutisoinnissa onkin painottunut vertailutulosten lasku.

Väljärvi et al. (2003) ovat analysoineet Suomen PISA-menestyksen taustoja. Heidän mukaansa hyvän lukutaidon taustalla on innokas lukeminen vapaa-ajalla. Se on jopa koulutusta merkittävämpi tekijä. Suomalaiset nuoret ovat innokkaita lukijoita. He lukevat eniten sanomalehtiä, aikakauslehtiä, sarjakuvia ja internet-aineistoja. Parhaat lukutaitotulokset olivat kuitenkin niillä, jotka lukivat myös kaunokirjallisuutta. Kaunokirjallisuuden lukijat pärjäsivät muita paremmin myös luonnontiedettä mittaavassa osiossa. Lukutapoja tarkasteltaessa juuri kaunokirjallisuuden lukeminen erottaa tytöt ja pojat. Pojat kyllä lukevat paljon, mutta ennen kaikkea internet-sivuja ja lehtiä. Osaltaan siis kaunokirjallisuus erottaa parhaat lukijat muista.

5.1 LUKUTAIDON TALOUDELLINEN MERKITYS

Uusimman PISA-tutkimuksen mukaan n. 11 % suomalaisnuorista lukutaito jää PISA-tutkimuksessa alle tason 2. Tämä tarkoittaa lähes 7 000 nuorta ikäluokkaa kohden. Näin heikko lukutaito luo riskin syrjäytymiselle. Tätä tukee myös se, että OECD:n (2016) Education at Glance -tutkimuksessa on mm. huomattu, että NEET-nuorilla (neither employed nor in education or training) on huonompi lukutaito

kuin työssä tai opiskelussa olevilla nuorilla. Gullman et al. (2011) on myös todennut, että vangeilla on huomattavasti enemmän lukuvaiveuksia kuin muulla väestöllä.

Syy-seuraussuhteita arvioitaessa kannattaa kuitenkin olla varovainen. Syrjäytymisen ja heikon lukutaidon taustalla saattaa olla samoja tekijöitä, kuten esimerkiksi neurologisia oppimisvaikeuksia tai haasteellisia kotioioja. Näin ollen lukuvaiveudet eivät johdu pelkästään lukemattomuudesta, vaan syyt voivat olla syvemmällä.

Syrjäytyminen luo merkittävän kustannuksen yhteiskunnalle. Kajanoja (2000) on esittänyt, että syrjäytymisen hinta olisi noin 700 000 euroa koko kansantaloudelle syrjäytynyttä kohden, jos syrjäytyminen kestää koko työiän. Julkisen sektorin menetykset olisivat 430 000 euroa. Allianssi ry (2010) on omissa laskelmissaan päässyt jopa 1,2 miljoonaan euroon.

Lukutaidon taloudellista vaikutusta arvioidessa voidaan laskea, että jos kaikki 7 000 heikon lukutaidon omaavaa nuorta syrjäytyisi vuosittain, aiheuttaisi tämä jo pelkästään lähes 7 miljardin euron menetyksen kansantaloudelle. Vaikka ei voida olettaa, että kaikki heikon lukutaidon omaavat syrjäytyisivät, niin jos lukutaitoa tukemalla voidaan estää esimerkiksi 1 000 nuoren syrjäytyminen, säästöjä syntyy jo noin miljardi.

Lukutaidon taloudellista merkitystä voi lähestyä myös toisesta näkökulmasta. Lukutaito parantaa ihmisen työsuoritusta ja ammatillista osaamista, ja näin ollen myös palkkoja. PIAAC-tutkimuksen mukaan 48 pisteen (vastaa tutkimuksen keskihajontaa) nousu lukutaidossa nostaa Suomessa ihmisen tuntipalkkaa 4 %. Tämä on lukutaidon itsenäinen vaikutus, joka ei riipu esimerkiksi koulutustasosta. Lukutaidon voidaan katsoa vaikuttavan tuloihin useampaa reittiä. Suora vaikutus nähdään, kun vertaillaan saman taustan omaavia, joilla on eroa vain lukutaidossa. Tämän lisäksi lukutaito vaikuttaa jatko-opintokelpoisuuteen ja koulutustaso vaikuttaa myös palkkatasoon. Tästä enemmän Jervelund et. al (2015). Lukutaidon merkitys palkkatasolle on Suomessa pienempi kuin monissa muissa maissa. Suurimmillaan vastaava ero voi selittää jo 10 % eron tuntipalkassa.

Vuonna 2016 Suomen palkkasumma oli 84 miljardia arvoitettuna käypiin hintoihin. Tästä summasta 4 % olisi 3,4 miljardia. Näin ollen palkanmuodostuksen kautta lukutaidon merkitys nousee miljardiluokkaan.

Hyvän funktionaalisen lukutaidon saavuttaminen edellyttää riittävää lukemista. PISA-selvityksen mukaan parhaaseen tulokseen pääseminen edellyttää, että lukee yli tunnin päivässä. Tämän takia ei olekaan yllättävää, että samaan aikaan kun yleiset lukutaitotulokset ovat heikentyneet, myös lukemiseen käytetty aika on selvästi laskenut. Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen mukaan ihmisten lukemiseen käyttämä aika on ollut selkeässä laskussa 1980-luvulta. Kun vuosina 1987–88 tutkimuksen mukaan lukemiseen käytettiin aikaa 53 minuuttia vuorokaudessa, niin vastaava aika oli laskenut 43 minuuttiin vuosina 2008–09. Nuoremmissa ikäryhmissä 10–14-vuotiailla kehitys näkyy vielä selkeämmin. Tässä ikäryhmässä lukemiseen käytetty aika oli laskenut 50 minuutista 31 minuuttiin. 15–24-vuotiailla lasku oli 41 minuutista 20 minuuttiin. Kirjojen lukemisen suhteen trendi ei ole yhtä selkeä. Verrattuna 1980-lukuun kirjojen lukemiseen käytetty aika on laskenut, mutta vuoden 1999–2000 selvityksestä vuoden 2009–10 selvitykseen aika on jopa hieman noussut. Kirjojen lukemiseen käytetty aika koko väestöllä oli kuitenkin vain 12 minuuttia päivässä ja 10–14-vuotiailla 13 minuuttia.

Merkitystä on myös sillä, mitä lukee. PISA-selvityksessä parhaan lukutaidon omaavat lukivat nimen-omaan kaunokirjallisuutta. Monipuolisella verkkolukemisella voidaan saavuttaa hyvä lukutaito, mutta vain jos siihen yhdistyy myös kirjallisuuden lukeminen.

Kiinnostavana yksityiskohtana ajankäyttötutkimuksesta voidaan nostaa se, että 24–44-vuotiaiden lasten kanssa leikkimiseen ja lukemiseen käyttämä aika on kasvanut 1980-luvun 9 minuutista 2010-luvun 12 minuuttiin. Tätä ei valitettavasti ole eritelty leikkimisen ja lukemisen suhteen, mutta aikuisen ja lapsen vuorovaikutuksella on kuitenkin merkitystä kielitaidon kehittymiselle. Yleisen ajankäytön lisäksi olisi kiinnostavaa tutkia sitä, kuinka paljon vanhemmat lukevat lapsilleen. Koko ikäkohortissa lukuun vaikuttaa se, että lapsettomien määrä on kasvussa ja lapsettomat luonnollisesti käyttävät vähemmän aikaa lasten kanssa. Elämäntilanteen mukaan jaotellussa ajankäytössä ei kuitenkaan ole lastenhoitoa jaettu eri ajankäyttökategorioihin. Henkilöillä, jotka ovat avio- tai avoliitossa ja joiden nuorin lapsi on maksimissaan 6-vuotias, lastenhoitoon käytetty aika on kuitenkin ollut selkeässä kasvussa. Kun 80-luvulla miehet hoitivat lapsiaan vain 45 minuuttia, on käytetty aika kasvanut 2010-luvun alkuun tuntiin ja 21 minuuttiin. Vastaavalla ajanjaksolla naisten lastenhoitoon käyttämä aika on kasvanut 2 tunnista 14 minuutista 2 tuntiin ja 44 minuuttiin. PIRLS (2011) tutkimus osoittaa sen, että jo vanhempien esimerkillä lukemisesta on merkitystä lasten lukutaidolle. EU:n (2012) lukutaitoraportti korostaa lapselle lukemisen tärkeyttä. Merkittävää onkin, että Suomessa vain neljäsosalle lapsista luetaan ja lorutellaan paljon varhaislapsuudessa. Tämä ei ole kansainvälisten vertailujen mukaan paljon (Lukukeskus, 2014).

5.2 KIRJASTOT TAVOITTAVAT SUOMALAISET

Kirjastojen merkitystä lukutaidon kehittämisessä voidaan arvioida esimerkiksi kirjastojen lainausvolyymejä ja kirjojen ostamista tarkastelemalla. Vuonna 2015 kirjastoista lainattiin yhteensä 68 miljoonaa kirjaa, joista lastenkirjoja oli 29 miljoonaa. Samana vuonna myytiin yhteensä 19 miljoonaa kirjaa, joista 3,9 miljoonaa oli kaunokirjallisuutta. Lasten ja nuorten kirjoja myytiin yhteensä noin 4 miljoonaa. Tietokirjoja myytiin puolestaan 5,4 miljoonaa nidettä, ja oppikirjoja myytiin 5 miljoonaa kappaletta.

Nämä luvut eivät kerro koko totuutta siitä, mitä ihmiset lukevat. Ostetut kirjat voidaan lukea useaan kertaan, joten hankintamäärät eivät ole suoraan verrattavissa lainausmääriin. Lainausvolyymit kuitenkin ovat lähes nelinkertaisia verrattuna ostettujen kirjojen määriin. Lisäksi on huomioitava, että 1,5 miljoonaa kirjaa on kirjastojen ostamia eli kirjastot ostavat n. 8 % kaikista Suomessa myytävistä kirjoista.

Kirjastot tavoittavat hyvin koko väestön. Tilastokeskuksen vuoden 2009 ajankäyttötutkimuksen mukaan 69 % kaikista suomalaisista oli käynyt kirjastossa viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana. Kuntaliiton ARTTU2-tutkimuksen (2015) mukaan kirjastoa on käyttänyt 66% tutkimukseen osallistuneiden kuntien asukkaista. Kirjastot olivat ylivoimaisesti käytetyin sivistys- ja kulttuuripalvelu. Tyytyväisyys palveluihin oli myös erittäin hyvä, ja tutkimukseen osallistuneista 78 % piti kirjastojen palvelutarjontaa onnistuneena.

10–14-vuotiaista 97 % oli käyttänyt kirjastoa viimeisen 12 kuukauden aikana. Tässä ikäryhmässä ei ollut ollenkaan niitä, jotka eivät olisi koskaan käyneet kirjastossa. Kirjastot tavoittavat siis 100 % nuorista lukijoista ainakin jollain tavalla.

PISA-tutkimuksen mukaan hyvän lukutaidon ja kirjastonkäytön välillä on yhteys, mutta kausaliteettia ei voida osoittaa. Lukutaitoa nimittäin vahvistaa positiivisuuden kehä. Kotitausta vaikuttaa eniten ja näkyy niin lukemiseen käytetyssä ajassa, kirjojen määrässä kotona kuin kirjaston käytön aktiivisuudessa. Hyvät lukijat siis käyttävät kirjastoa, huonot eivät. Vaikka kausaliteettia on vaikea osoittaa, on korrelaatio olemassa. PIRLS (2011) tutkimus on voinut osoittaa yhteyden koulujen kirjastojen ja lukutaidon välillä kansainvälisessä vertailututkimuksessa. Tämä indikoi, että kirjojen saatavuus lisää lukemista. Merkittävää kuitenkin on, että aktiivilukijoille kirjasto tarjoaa laajan valikoiman kirjoja, mikä itsessään innostaa lukemaan enemmän. Heikommat kotiolot omaaville kirjasto vastaavasti tarjoaa mahdollisuuden päästä lukemisessa alkuun. Vaikuttavuuden kannalta on merkittävää, että tilojen monikäyttöisyys lisää erilaisten ihmisten vierailuja kirjastoissa. Tämä voi innostaa aiempaa useampia ihmisiä lukemaan.

6. Digitalisaatio ja julkisen sektorin tuottavuus

Hallitus on nostanut digitalisaation yhdeksi kärkiteemaksi. Tavoitteeksi on asetettu nostaa koko julkisen sektorin eli kuntien ja valtion tuottavuutta digitalisoimalla palveluita. Tulevassa budjettiesityksessä toiminnan tehostamisella pyritään hakemaan miljardin euron säästöjä koko julkisella sektorilla. Koko säästötavoite ei perustu digitalisoimiseen, mutta digitalisaation merkitys nousee satoihin miljooniin (kts. esim. VM 2016). Digitalisaation merkitys jakautuu julkisten palveluiden digitalisoimiseen sekä digitaalisen liiketoiminnan kasvuympäristön rakentamiseen. Julkisten palveluiden kehittämisessä korostuu tuottavuuden paraneminen ja niin sanottu ”yhden luukun” periaate eli se, ettei asiakkaita pompoiteltaisi eri viranomaisten välillä.

Kärkihankkeen tavoitteeksi määritetään:

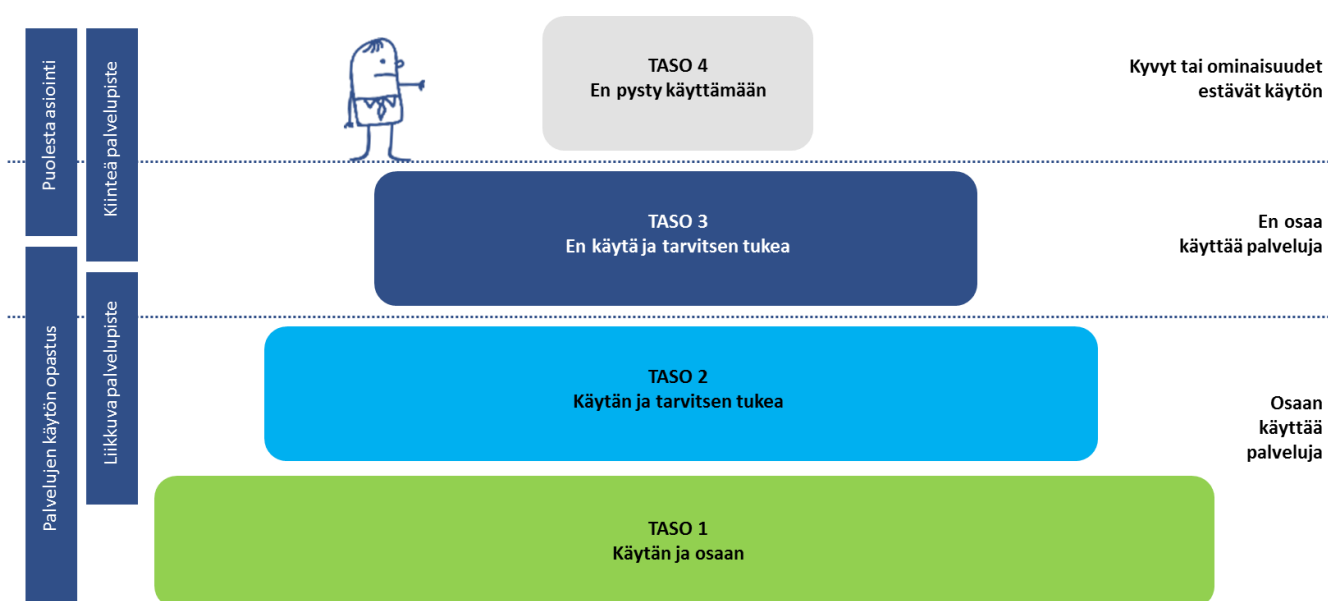
”Toimintatavat uudistaen rakennetaan julkiset palvelut käyttäjälähtöisiksi ja ensisijaisesti digitaalisiksi, jotta julkisen talouden kannalta välttämätön tuottavuusloikka onnistuu. Kehittämisessä priorisoidaan palvelut, joissa tuottavuushyöty on suurin. Digitalisaatio on hallituksen läpileikkaava teema.”

Digitaalisuus ja sen vaikutukset läpäisevät koko yhteiskunnan. Tämän on huomionnut mm. kilpailu- ja kuluttajavirasto (Tourila (2016)). Tourila on huomionnut digivalmiuksien osalta mm. sen, että alle 2100 euroa tienaavista kotitalouksista vain n. 67 % on internet-yhteys. Selvityksen keskeisenä kohteena on se, että ns. välttämättömyyspalvelut (kuten puhelinliittymä jne.) ovat huomattavasti kalliimpia, jos asiointia ei hoida internetin välityksellä. Paperilaskuissa on muutaman euron laskutuslisää ja pankin tiskillä laskua maksettaessa voi maksettavaksi tulla jopa 6 euron palvelumaksu.

Digitaalisuuden vaikutukset eivät rajoitu pelkästään palvelumaksuihin. Liiketoiminnan siirtyminen verkkoon on tarkoittanut sitä, että verkossa monet hinnat ovat edullisempia. Näin ollen digitaidoton maksaa monesta asiasta enemmän kuin henkilö, jolle internet-asiointi on helppoa. Tilanne on vielä kriittisempi, kun otetaan huomioon mitä muita vaikutuksia ihmisen elämään puutteellisilla digitaidoilla

voi olla. Hyvänä esimerkkinä tästä on työnhaku. Työvoimahallinnon palveluiden laaja sähköistäminen on osaltaan saanut kritiikkiä osakseen. Tämä on kuitenkin vain osa työmarkkinoiden digitalisoitumista, missä työpaikkojen ilmoittaminen ja niiden hakeminen on siirtynyt sähköiseen muotoon. Riittämättömät taidot käyttää näitä järjestelmiä saattavat vaikeuttaa työn saatavuutta.

Digitaalinen osaaminen on monitasoista. Heikoimmillaan henkilö ei ole kykenevä käyttämään palveluita ollenkaan. Sujuvinkin käyttäjä saattaa kuitenkin toisinaan tarvita apua.

Kuva 10: Digiosaamisen tasot (Lähde: VM)

Kuva 10 havainnollistaa digiosaamisen eri tasoja. Tasolla 1 toimivat suvereenit käyttäjät, jotka hallitsevat teknologian. He muodostavat ryhmän, jolle verkkopalvelut on luontainen tapa asioida. He eivät lähtökohtaisesti tarvitse tukea verkossa, joten sähköinen palveluasiointi onnistuu.

Tasolla 2 on henkilöt, jotka käyttävät tietotekniikkaa, mutta tarvitsevat käyttöön tukea. Nämä ovat keskeinen käyttäjäryhmä, koska valtaosa suomalaisista käyttää tietotekniikkaa jollain tavalla. Osaamisessa kuitenkin voi olla puutteita.

Taso 3 koostuu henkilöistä, jotka eivät käytä tietokonetta, mutta voisivat oppia. Tämä taso tarvitsee huomattavasti tukea jo tietotekniikan perustaitojen kanssa. Tämä ryhmä tarvitsee myös mahdollisuuden käyttää esimerkiksi kirjaston laitteita, jos omat laitteet puuttuvat. Taso 4 koostuu ihmisistä, jotka eivät pysty tietotekniikkaa käyttämään. Tämä voi johtua sairaudesta tms. syystä. Näille ihmisille täytyy olla olemassa vaihtoehto digitaaliselle asioinnille. Tämä voi olla henkilökohtainen palvelu tai puolesta-

asiointi. Tulevaisuudessa kriittinen kysymys onkin, voiko kirjasto vastata joissain tapauksissa puolesta-asioinnista. Tällä hetkellä sitä mahdollisuutta ei ole. Puolesta asiointi tarkoittaa sitä, että virkailija voisi esimerkiksi maksaa asiakkaan laskun tämän puolesta verkkopankissa tai tehdä hakemuksen KEILAlle. Nykyisen lainsäädännön puitteissa tämä ei kuitenkaan ole mahdollista.

Kokonaisuudessaan ei voida sanoa, miten ihmiset jakautuvat eri tasoille suomalaisessa yhteiskunnassa. Osittain tämä johtuu siitä, että osaaminen on tilannesidonnaista. Tasolla 1 toimivatkin saattavat tarvita tukea vaativimmissa tilanteissa, kuten eläkehakemuksissa, jotka tehdään harvoin ja joissa on useita huomioon otettavia tekijöitä.

Tarkemmin digitaalisten laitteiden käyttöä voivat vaikeuttaa seuraavat tekijät:

Puuttuvat laitteet tai internet-yhteys: Kaikilla suomalaisilla ei ole mahdollisuutta käyttää tietokoneita ja internetiä sen takia, että heiltä puuttuvat kokonaan joko tarvittava laite tai internet-yhteys. Tämä voi olla merkittävä haaste ihmisille, joilla on vaadittavat taidot käyttää sähköisiä palveluita, mutta esimerkiksi pitkittyvän työttömyyden takia tähän ei ole varaa. KÄKÄTE-projektissa (2013) tutkittiin mm. vanhusväestön internetin käyttöä. Vuonna 2010 toteutetun kyselyn mukaan 75–89 -vuotiaista vain 19 % oli kotona internet-yhteys ja 23 % tietokone. Luku on hieman vanhentunut, mutta kuvanee kuitenkin tilannetta edelleen.

Palveluiden käytettävyyttä tarkasteltaessa on hyvä muistaa, että Suomessa tunnistautuminen palveluihin tapahtuu yleensä pankkitunnuksilla. Suomessa on kuitenkin 300 000 ihmistä, joilla ei ole pankkitunnuksia.

Puutteellinen osaaminen: Huomattava osa väestöstä ei osaa käyttää sähköisiä palveluja. PIAAC-tutkimuksen (2012) mukaan 8,7 % aikuisväestöstä ei joko ollut käyttänyt tietokonetta ollenkaan tai heiltä puuttuu aivan perustavaa tasoa olevat valmiudet tietokoneen käyttöön. 39,9 % aikuisväestöstä jää mittauksessa tasolle 1 tai sen alle. Tällä tasolla henkilö kykenee käyttämään vain tietokoneen perustoimintoja, kuten sähköpostia ja nettiselainta. Kokonaisuudessaan tämä tarkoittaa sitä, että lähes puolet suomalaisista aikuisista kykenee käyttämään tietotekniikkaa vain hyvin alkeellisella tasolla.

	Käyttänyt internetiä viimeisten 3 kk aikana	Käyttänyt internetiä yleensä useita kertoja päivässä	Ostanut tai tilannut jotain verkon kautta viimeisten 3 kk aikana
16 - 24 - vuotiaat	100	89	59

25 - 34 - vuotiaat	100	92	68
35 - 44 - vuotiaat	99	90	69
45 - 54 - vuotiaat	97	76	54
55 - 64 - vuotiaat	90	61	32
65 - 74 - vuotiaat	69	36	19
75 - 89 - vuotiaat	21	13	5
Miehet	88	69	47
Naiset	86	67	44
Yhteensä 16-89 - vuotiaat	87	68	46

Taulukko 1: Suomalaisten internetin käyttö 2015 (% suomalaisista, Lähde Tilastokeskus).

Tilastokeskuksen internet-käyttötutkimuksesta voidaan havaita, miten internetin käyttö on suurinta nuorimmissa ikäluokissa. Nuorista kaikki ovat käyttäneet internetiä viimeisen kolmen kuukauden aikana. Yli 75-vuotiaista enää reilu viidennes on käyttänyt internetiä vastaavana ajanjaksona. Nettiostoksia tekevät eniten 35–44 -vuotiaat, joista 69 % on tilannut jotain netistä. Vastaava luku yli 75-vuotiaalla on 5 %. Tilastokeskuksen selvityksen mukaan sähköpostia käyttää 81 %, pankkiasioita hoitaa 80 % ja tiedonhakua viranomaisten tai julkispalveluiden sivuilta on tehnyt 69 % kyselyyn osallistuneista 16–89 -vuotiaista suomalaisista kyselyä edeltäneen 3 kuukauden aikana vuonna 2015.

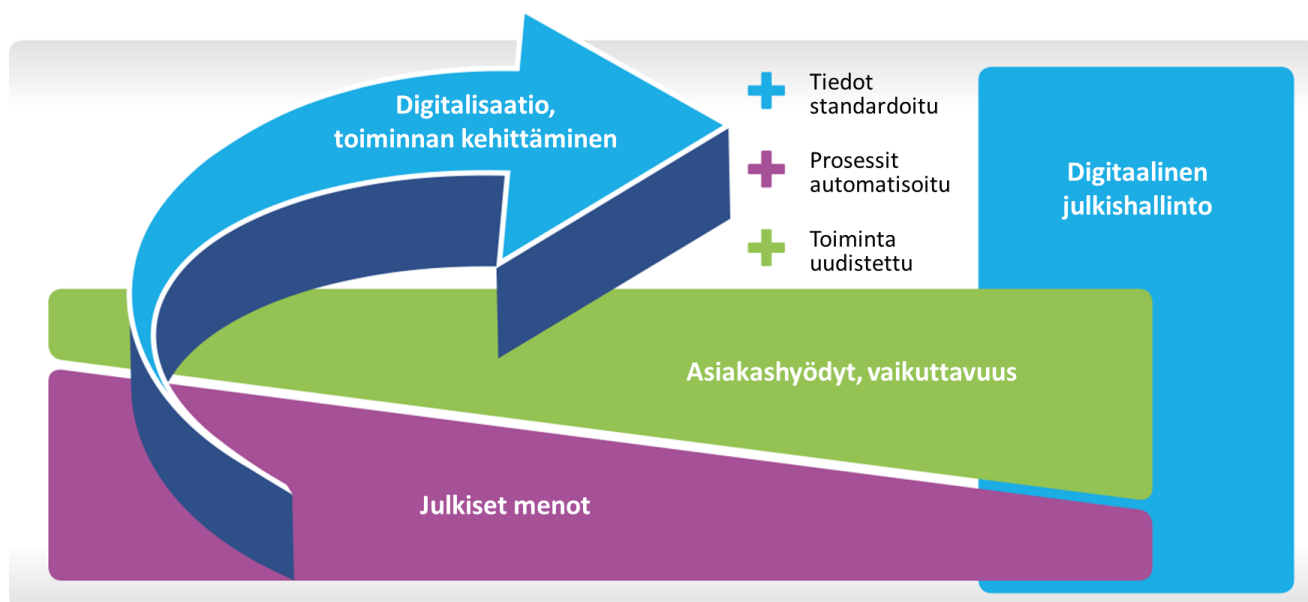
Nämä luvut antavat viitteitä siihen, kuinka suuri osa väestöstä kykenee käyttämään internetiä asiointiin.

Kielitaito: Sähköiset palvelut on yleensä laadittu muodollisella virkakielellä, joka saattaa tuottaa vaikeuksia jopa äidinkielenään suomea tai ruotsia puhuville. Haasteet kasvavat, kun asioijan äidinkieli on joku muu kuin suomi tai ruotsi. Hyvän kuvan näistä haasteista saa sähköisiä työvoimapalveluita koskevasta valtiontalouden tarkastusviraston raportista (2013). Raportissa korostetaan sitä, että palvelun kieltä pitäisi kehittää ymmärrettävämmäksi. Ihmiset eivät myöskään osaa täyttää tietojaan riittävän täydellisesti sähköiseen palveluun, jotta työsuositusten oikea kohdentaminen onnistuisi. Raportti nostaa esiin niitä ongelmia, joita riittämättömät taidot voivat aiheuttaa digipalveluja käytettäessä.

Digitaalinen transformaatio liittyy oleellisesti kirjastojen arkeen. Kirjastot ovat matalan kynnyksen neuvontapalveluita, joiden arjessa digitalisaatio näkyy koko ajan. Kirjastot tarjoavat suoraa neuvontapalvelua, eli auttavat asiakkaita ratkomaan arjen ongelmia ja ohjaavat heitä eteenpäin. Tämän lisäksi kirjastoissa järjestetään tietotekniikan käyttäjäkoulutusta, joka on hyvin suosittua. Kirjastot tarjoavat myös laitteita ja internet-yhteyden. Tarkkaa kuvaa kirjastojen vaikutuksesta digitalisaation edistäjinä on vaikea saada. Tämä johtuu mm. siitä, ettei neuvontatilanteiden sisältöä tilastoida ja vastaavasti tarkkaa kokonaisnäkemystä ei ole siitä, kuinka paljon ja etenkin mihin tarkoituksiin kirjastojen tietokoneita käytetään.

Kirjastojen käytännön työssä näkyy kasvava neuvonnan tarve. Tuen tarve korostuu etenkin ikääntyneissä asiakkaissa. Tilastojen osalta on kuitenkin huomattavaa, että järjestettyjen käyttäjäkoulutusten määrä on laskenut selvästi ja myös osallistujien määrä on ollut laskussa. Tästä huolimatta sekä muodollisempi koulutus että neuvonta ovat merkittäviä tekijöitä kansalaisten digitaitojen tukemisessa.

Kirjastojen merkitys on huomattu myös esimerkiksi Vanhustyön keskusliitossa, jossa SeniorSurf -hankkeessa vapaaehtoiset käyttävät kirjastoja neuvontatiloina. Neuvontaa toteuttavat mm. tietotekniikkayhdistykset, kuten Enter ry. Kirjastot eivät ole ainoa paikka, missä neuvontaa toteutetaan, mutta merkittävä tila kuitenkin. Kirjaston vaikuttavuuden kannalta tärkeää ei siis vain ole vain se työ, jota kirjastot tekevät omalla henkilökunnallaan, vaan kirjastot myös mahdollistavat vapaaehtoistoiminnan.

Kuva 11: Digitalisaation kehittyminen (Lähde: VM)

Kuva 11 summaa valtiovarainministeriön (VM) näkemyksen digitalisaation etenemisestä. Tulevaisuudessa tavoitteena on samalla laskea julkisia menoja sekä kasvattaa asiakashyötyä ja vaikuttavuutta. Tämä on periaatteessa saavutettavissa, sillä oikein suunniteltuina ja toteutettuina digitaaliset palvelut ovat saavutettavissa ympäri vuorokauden kaikille kansalaisille kaikkialla maailmassa.

Tämä visio on jaettu laajemmin yhteiskunnassa, ja mm. VM on yhteistyössä eri kansalaisjärjestöjen kanssa todennut, että digitalisaatio on positiivinen voima. Näin ollen digitalisaation merkitys ei synny vain tehokkuutta ja säästöjä lisäämällä vaan yleisen palvelutason ja vaikuttamismahdollisuuksien parantumisen kautta. Toisaalta Tourila (2016) nostaa digitalisaation eriarvoistumisen megatrendiksi.

Digitalisaation tukemisen osalta kirjastot tavoittavat suuria väkimääriä vuosittain. Muodolliseen koulutukseen osallistuu n. 350 000 henkeä. Nämä eivät ole kaikki digikoulutuksia. Tämän lisäksi tulevat neuvontapalvelut, jotka tavoittavat huomattavan määrän ihmisiä. Kirjastojen mukaan koulutus- ja digipalveluihin turvautuvat etenkin ikääntyvät asiakkaat.

Mitkä näiden toimenpiteiden yhteiskunnalliset vaikutukset ovat? Julkinen sektori tavoittelee satojen miljoonien säästöjä digitalisaation kautta. Näistä säästöistä osa perustuu kirjastojen tukeen. Kokonaissummaa liikkuneen kymmenien miljoonien luokassa. Puutteelliseen osaamiseen tai laitteiden puuttumisen takia aikuisväestöstä yli kymmenellä prosentilla tulee olemaan vaikeuksia palveluiden käytössä. Tämä väestön tukeminen on edellytys tavoiteltujen säästöjen toteutumiselle. Taloudellinen merkitys kasvaa suuremmaksi, kun otetaan huomioon se, millaisia säästöjä digitalisaatioon siirtyminen tuo ihmisille itselleen. Kalliit palvelumaksut jäävät pois ja palveluiden kilpailuttaminen helpottuu. Yhä suuremmaksi yksilöhyödyt kasvavat, kun huomioidaan se, miten digitaaliset palvelut tukevat työnhakua, opiskelua jne.

7. Tilat muutosvoimana

Kirjastot ovat fyysisiä tiloja, ja sellaisina ne vaikuttavat ympäristöön useilla eri tavoilla. Kirjastojen merkitys kansalaisten yhteisinä työtiloina ja kohtaamispaikkoina on ymmärretty paremmin myös kirjastojen suunnittelussa. Varsinkin suuremmissa kaupungeissa on otettu huomioon selkeämmin tilojen kokonaismerkitys. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjastoihin on luotu avoimia työtiloja, ryhmätiloja, luentosaleja, hiljaisia tiloja sekä omia tiloja nuorisolle. Trendinä on jopa ollut raivata tilaa kirjoilta muuhun käyttöön. Tilojen merkitystä korostaa se, että kirjastokäyntejä on paljon enemmän kuin lainaustapah- tumia.

Kirjastojen tiloilla on monenlaisia vaikutuksia yhteiskuntaan. Näitä ovat mm. seuraavat:

Yrittäjät ja freelancerit käyttävät kirjastoja työtilana. Tilojen ilmaisuus edesauttaa tätä. Yksinyrittäjien haasteena on usein yksinäisyys. Kirjastot mahdollistavat työskentelyn lisäksi myös verkostoitumisen ja muiden ihmisten tapaamisen. Light et al. (2016) ovat tutkineet laajemmin kirjastoja luovina tiloina Queenslandissa Australiassa. He ehdottavatkin, että kirjastoissa tapahtuvaa luovaa toimintaa pitäisi ti- lastoida paremmin, jotta kirjastojen kokonaisvaikutusta voitaisiin tarkastella laajemmin.

Maahanmuuttajien integroituminen helpottuu, kun maahanmuuttajilla on mahdollisuus olla teke- misissä muun väestön kanssa. Kirjastot tukevat myös kielenoppimista, mikä on integroitumisen kan- nalta oleellista. Merkittävä on kuitenkin se kokonaisuus, jonka kirjastoympäristö maahanmuuttajalle tarjoaa: kosketuksen valtaväestöön, tukea kielen oppimiseen, oman äidinkielen ylläpitämistä omankie- lisellä kirjallisuudella sekä tukea tietoyhteiskuntaan liittyvissä kysymyksissä – eli neuvontaa, laitteita ja yhteyksiä. (Kts. esim. Bang, 2011). VATT (2014) on painottanut maahanmuuttajien paremman integ- raation taloudellisia vaikutuksia.

Kansalaisten toimintatilana ja tapahtuma-areenana. Yhteiskunta tarvitsee tiloja kokoontumiselle. Tilastojen perusteella tapahtumat ovat ainoa toiminnan muoto, joka kirjastoissa on selkeässä kasvussa. Tämä edellyttää tiloja. Kirjastot toimivat areenoina myös poliittisille tapahtumille, asunto-osakeyhtiöi- den yhtiökokouksille jne. Tämän lisäksi kirjastot ovat neutraaleja kohtaamispaikkoja esimerkiksi pie- nituloisille ja yksinäisille. Mustikkamäki (2013) onkin nostanut kirjastot esiin kolmantena tilana lapsille ja nuorille. Kolmannessa tilassa eivät päde koulun eikä kodin säännöt. Näin ollen ne ovat paikkoja, jossa identiteettiä voi luoda uudella tavalla.

8. Case Tampere

Tampereen kirjastojen kehitys vastaa tilastollisesti Suomen kokonaiskuvaa hyvin muutamaa poik- keusta lukuun ottamatta. Resurssien suhteellinen niukkeneminen näkyy Tampereellakin, mutta ei yhtä

vahvasti kuin Suomessa keskimäärin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että budjetti on kasvanut hie-
man joka vuosi. Tampere on karsinut muun maan tavoin kirjastoverkostoaan ja vähentänyt henkilö-
työvuosia. Vuoden 2017 Tampereen kaupungin organisaatiouudistuksen myötä kirjasto ja kansalais-
opisto yhdistyivät. Yhdistyminen on luonut selkeitä synergiahyötyjä mm. digikoulutuksessa ja tilojen
käytössä.

Kirjastoverkoston supistuminen on tarkoittanut Tampereella yhden lähikirjaston lakkauttamista sekä
laitoskirjastojen vähenemistä laitoksissa ja palvelutaloissa. Tämä ei kuitenkaan anna riittävää kokonais-
kuvaa kirjastojen saavutettavuuden kehittymisestä. Tilaratkaisujen toimivuuteen on panostettu sekä
sivukirjastoissa että pääkirjasto Metsossa. Tämän lisäksi laitoskirjastoja on korvattu siirtokokoelmilla
eli laitoksissa on edelleen saatavilla kirjastoaineistoja, vaikka toimipisteitä on lakkautettu.

Tampere on onnistunut kasvattamaan lasten aineistojen lainausta muuta maata selkeämmin. Tämä
tukee lasten lukutaidon kehittymistä. Kokonaisaukiolot ovat kasvaneet itsepalveluaukiolon myötä,
mutta myös omatoimikirjastoja lisäämällä. Henkilökunnan läsnäolotuntien määrässä ei vastaavaa kas-
vua ole.

Tampere on panostanut toiminnassaan vahvasti musiikkiin, mikä näkyy mm. Metso LIVE -tapahtu-
missa, joissa muusikot esiintyvät ja suosittelevat aineistoja kirjastolla. Vastaavia yhteistoiminnallisia
muotoja on kehitetty Tampereella pitkälle. Esimerkiksi soitonopetuspalvelu Rockway on tarjonnut
musiikkiosastolla soittimia ja digitaalisia palveluita asiakkaiden käyttöön maksutta.

Tilat: Tampere on panostanut voimakkaasti tilojen monikäyttöisyyteen. Pääkirjasto Metson remontin
yhteydessä tiloja on avattu entisestään lisäämällä mm. avoimia työskentelytiloja sekä laajentamalla kou-
lutus- ja tapahtumakäyttöön soveltuvia tiloja. Näin ollen tilat tukevat myös yrittäjiä, freelancereita ja
muuta luovia ammattilaisia.

Lielahdessa kirjasto toimii kauppakeskuksen yhteydessä. Tämä mahdollistaa mm. yhteisten tapahtu-
mien järjestämisen kauppakeskusten yritysten kanssa sekä kauppakeskuksen sisäisen viestinnän hyö-
dyntämistä tukemaan myös kirjaston viestintää. Vastaavasti Koilliskeskus on uusi palvelukeskittymä,
joka yhdistää sekä kaupallisia palveluja että laajemmin hyvinvointipalveluja. Tällaisia palveluita ovat
nuorisotilat ja neuvola. Uusien tilaratkaisujen tavoitteena on sujuvoittaa palvelua ja tarjota kirjastopal-
veluita siellä, missä ihmiset liikkuvat. Laajemmin tämän trendin tarkoituksena on parantaa kirjastojen
saavutettavuutta. Tämä kehitys tukee sitä, että kirjastojen saavutettavuus ei heikkene, vaikka kirjasto-
verkosto harvenee.

Yleisesti Tampereen kirjastojen tilat tukevat monenlaista toimintaa. Tiloja vuokrataan ulkopuolisille
edulliseen hintaan. Korkeimmat maksut on asetettu kaupalliselle toiminnalle. Tiloissa järjestetään mm.
poliittista toimintaa ja taloyhtiöiden yhtiökokouksia. Helposti saavutettavissa olevat, edulliset tilat tu-
kevat monenlaista yhteiskunnallista toimintaa.

Neuvonta: Tampere on keskittänyt huomattavan paljon resursseja asiakkaiden neuvontaan. Tätä var-
ten kirjastoihin on luotu Tietotorit Hervannassa, Lielahdella ja Sampolassa. Tietotorit auttavat ihmisiä
digitaalisessa maailmassa tarjoamalla tietokoneita, internet-yhteyden sekä näihin liittyvää neuvontaa ja

koulutusta. Tämä on poikkeuksellinen suomalaisissa kirjastoissa, joissa neuvontaa tehdään yleensä muun työn ohessa.

Tietotorien tyypillinen asiakas on seniorikansalainen. Neuvonnan ja koulutuksen sisällön muodostavat yleisesti tietotekniikan perustaidot, mutta myös esimerkiksi digitaalisten palvelujen käyttäminen. Asiakkaiden painottuminen seniorikansalaisiin vaikuttaa siihen, että neuvonta- ja koulutusaikoja on tarjolla lähinnä päiväsaikaan. Tämä saattaa vähentää työssäkäyvien mahdollisuuksia hyödyntää palveluja.

Neuvonta ja koulutus on kohdistunut lähtökohtaisesti tietotekniikan perustaitoihin. Tietotoreilla on ollut valmius neuvoa ihmisiä myös muissa tietoyhteiskuntaan liittyvissä asioissa, kuten työnhaussa. Tätä on kuitenkin pyydetty erittäin vähän. Osaltaan tähän saattaa vaikuttaa se, että Tampereen kaupungilla on omaa uraneuvontaa.

Vuosi	Henkilökohtainen opastus krt	Henkilökohtainen opastus hlö	Kurssit krt	Kurssit hlö
2016	803	845	209	1935
2015	817	852	190	1822
2014	844	870	167	1485
2013	676	709	332	2802
2012	515	550	349	2750
2011	617	640	432	3317
2010	587	608	414	3434
2009	544	564	411	3864

Taulukko 2: Tietotorin käyttäjät

Taulukko 2 esittää Tietotorin käyttäjiä. Järjestettyjen kurssien määrä on vähentynyt vuodesta 2009, mutta henkilökohtaisen opastuksen määrä on kasvanut. Koulutustapahtumien määrän vähentyminen

johtuu mm. siitä, että Netti-Nysse lopetti toimintansa. Netti-Nysse oli internet-koulutusta tarjonnut bussi, joka pystyi tarjoamaan liikkuvaa palvelua.

Tampereella on huomattu, että henkilökohtainen neuvonta on tehokas tapa opettaa tietotekniikkaa. Neuvonnalle ja kurseille olisi enemmän kysyntää kuin niitä voidaan tarjota. Tämän lisäksi neuvontaa annetaan myös muualla Tampereen kirjastoissa kuin vain Tietotoreilla.

Lasten ja nuorten lukutaidon tukeminen on nostettu Tampereen kirjastoissa yhdeksi strategiseksi painopisteeksi. Strategiaan kuuluvat seuraavat toimenpiteet:

1. Lasten- ja nuortenkirjojen hankintoja on lisätty. Tämä tarkoittaa sitä, että sekä nimikkeitä on hankittu enemmän, että kappaleita samasta nimikkeestä.
2. Vinkkaustoimintaa eli kirjojen esittelyä koululaisille laajennetaan. Tähän asti kohteena on ollut ensisijaisesti kolmasluokkalaiset, mutta toimintaa laajennetaan kahdeksasluokkalaisiin. Kirjavinkkaus kuuluu laajemmin Tampereen kaupungin Taidekaari-taidekasvatusohjelmaan. Siinä kaikille luokka-asteille tarjotaan erilaisia taide-elämyksiä museoista teatteriin.
3. Kirjastojen tilasuunnittelussa uusien tilojen ja remonttien yhteydessä huomioidaan lapset ja nuoret.

Näiden toimenpiteiden lisäksi lapsia ja nuoria kannustetaan lukemaan mm. lukudiplomeilla. Koululaisryhmille järjestetään laajemmin kirjastonkäytön ja tiedonhaun opetusta. Oleellista on se, että kirjastosta kehitetään kiinnostava ja elämyksellinen ympäristö.

Tampereella tehdyt toimenpiteet näkyvät myös nuorten- ja lastenkirjojen lainausmäärissä. Kymmenessä vuodessa 2005-2015 lainamäärät ovat kasvaneet reilusta miljoonasta yli 1,2 miljoonaan eli kasvua on kertynyt 13 %. Vuodesta 2014 vuoteen 2015 kasvua on kertynyt 7 %, eli kasvu näyttäisi olevan kiihtymässä. Näin ollen lukemista tukevien toimenpiteiden voidaan katsoa olevan vaikuttavia.

Hyvinvointi on osa kirjastojen toimintaa. Tampereen kaupunginkirjaston kotipalveluyksikkö edistää asukkaidensa hyvinvointia ja terveyttä silloin, kun heikentynyt toimintakyky estää tavallisten kirjastojen käytön. Yhteistyötä tehdään erityisesti sosiaali- ja terveystieteiden sekä muiden kulttuuripalveluiden kanssa. Kotipalvelu toimittaa kirjastoaineistoa asiakkaiden yksityiskoteihin, erilaisiin asumis- ja hoivapalveluihin, päivätoimintaan ja yhdistysten kokoontumistiloihin. Yhteensä kotipalvelun asiakkaana on vuonna 2017 yli 130 yhteisöasiakasta ja 200 yksityishenkilöä.

Vanhusten ryhmätoimintaa varten on koottu helposti käytettäviä ohjelmapaketteja eri aiheista. Paketit sisältävät moniaistista materiaalia keskusteluun ja muisteluun ja ne on koostettu niin, että ohjelmatuokion voi toteuttaa helposti niin hoitaja, vapaaehtoinen kuin vaikkapa omaisenkin. Kirjaston kotipalvelu järjestää itsekin ohjelmatuokioita vanhuksille, mm. kirjavinkkausta ja muisteluun ja keskusteluun perustuvaa ohjelmaa muistisairaille vanhuksille. Myös musiikkiesitykset ja runot ovat kuuluneet kirjaston ohjelmistoon.

Tuore Tampereella tehty opinnäytetyö kertoo kotipalveluiden hyvinvointivaikutuksista (Lehtiniemi, 2017). Haastatellut kokivat, että Tampereen kaupunginkirjaston kotipalvelusta oli hyötyä heidän hyvinvoinnilleen seitsemällä eri tavalla: kotipalvelu helpotti arkea, virkisti, mahdollisti lukija-identiteetin,

antoi tunteen siitä, että juuri minut otetaan huomioon, mahdollisti oman tietotaidon kehittämisen, antoi autonomian tunteen ja mahdollisti ainakin yhden inhimillisen yhteyden.

Tampereen kaupunginkirjastolla on valmisteilla kohdennettujen palvelujen strategia, joka antaa suuntaviivat niin maahanmuuttajien kuin muiden erityistä tukea tarvitsevien ryhmien kuten vanhusten, vammaisten ja mielenterveyskuntoutujien palveluiden kehittämiseen koko kirjastossa.

Kirjaston kotipalvelu tekee yhteistyötä myös vapaaehtoisten toimijaverkostojen, Mummon kammarin ja Tampereen kaupungin luotsitoiminnan kanssa. Vapaaehtoiset käyvät lukemassa ja järjestävät ohjelmatuokioita mm. vanhusten asumispalveluissa ja päivätoiminnassa. Vapaaehtoisverkostot etsivät vapaaehtoiset ja kouluttavat heidät - kirjasto taas koordinoi toimintaa, etsii lukupaikat, lainaa aineistoa ja pitää yhteyttä vapaaehtoiisiin.

Kirjastot toimivat vapaaehtoistyön mahdollistajina. Vapaaehtoistyötä tehdään useiden organisaatioiden kanssa ja se vahvistaa kirjastojen toimintaa.

Vapaaehtoiset osallistuvat laajasti Suomessa digineuvontaan. Tampereella työtä tekee Mukanetti, joka tarjoaa vertaisneuvontaa etenkin vanhuksille. Kirjastot toimivat tiloina, joissa neuvontaa voidaan tehdä. Vanhustyössä yhteistyötä tehdään myös seurakunnan vapaaehtoiskeskus Mummonkammarin kanssa. Mummonkammasi kouluttaa vapaaehtoisia, jotka lukevat ääneen vanhuksille. Kirjastot toimittavat lukumateriaalin ja valitsevat paikat, joissa lukeminen voi tapahtua. Mummonkammarin tiloista voi myös lainata kirjoja.

Suomen Punainen Risti tekee yhteistyötä Tampereen kaupunginkirjaston kanssa kielikahviloiden ja läksyhelppien puitteissa. Kirjasto tarjoaa tilat ja tarjoilut kielikahvilatoiminnassa, jonka tarkoituksena on kulttuurien ja kielten oppiminen muista maista tulleiden ja kantaväestön välillä. Kielikahvilatoiminta on suosittua ja laajenee jatkuvasti. Se on myös kehittynyt ja laajentunut uusiin toimintamuotoihin maahanmuuttajien ja kantaväestön välillä, mikä tukee kotouttamista. Läksyhelppi auttaa koululaisia kirjaston tiloissa iltapäivisin vapaaehtoisten ohjaajien toimesta.

9. Muut vaikutukset

Kirjastot vaikuttavat yhteiskuntaan monilla eri tavoilla. Tätä selvitystä varten oli mahdollista huomioida vain osa vaikutuskanavista. Kirjastojen roolin arvioimista vaikeuttaa se, etteivät kirjastot tuota vaikutuksia yksin, vaan vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa.

Elinikäisen oppimisen merkitys on noussut työelämän murroksessa. Ihmiset joutuvat kehittämään osaamistaan ja kouluttautumaan uudestaan läpi koko elämänsä. Toimivat ratkaisut osaamisen kehittämiseen ovat tärkeitä, sillä niiden avulla nopeutetaan työttömien uudelleen työllistymistä ja vähennetään työttömyyden riskiä kokonaisuudessaan. Myös korkean työttömyyden aikana osa työpaikoista on ollut

vaikkeasti täytettäviä. Näin ollen tarjonta ja kysyntä työmarkkinoilla eivät aina kohtaa. Eduskunnan laskelman mukana työttömyysjaksojen lyheneminen keskimäärin päivällä säästäisi yhteiskunnalle 10 miljoonaa euroa päivässä. Työvoiman liikkuvuuden tehostamisella voidaan saavuttaa nopeasti säästöjä yhteiskunnalle.

Kirjastojen roolia uudelleen kouluttautumisessa sekä uravaihdoksissa pitäisi tutkia enemmän. Yhteiskunnan tietokeskuksina kirjastot ovat kuitenkin keskeisessä roolissa. Ne välittävät tietoa oppilaitoksista, tarjoavat pääsykoemateriaalia sekä tukevat itseopiskelua tarjoamalla niin ammattikirjallisuutta kuin esimerkiksi kielten opiskelussa tarvittavaa materiaalia. Kuntien kirjastot tarjoavat valikoimissaan oppikirjoja, mikä tukee myös oppilaitosten toimintaa. Tämä kaikki edesauttaa ammattitaidon kehittämistä, ylläpitämistä sekä uudelleen kouluttautumista. Tällä on oma merkityksensä työmarkkinoiden toimivuuden ja kohtaanto-ongelman vähenemisen kannalta. Mustikkamäki (2016) nostaa esiin myös kirjastojen merkityksen ihmisten sivistämisessä. Sivistys on oleellinen käsite oppimisen kannalta ja huomattavasti laajempi kuin pelkkä taitojen hankkiminen tai tietopohjainen oppiminen.

Demokratia ja kansalaisyhteiskunta on määritelty kirjastolain yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi. Demokratian perustaksi nähdään riittävän valveutuneet kansalaiset, jotka ymmärtävät yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia. Kirjastot tarjoavat tiloja erilaisille info- ja keskustelutilaisuuksille. Digitaalisessa maailmassa vuorovaikutus ja keskustelu edellyttävät myös sitä, että ihmiset voivat tavata toisiaan fyysisesti. Demokratian ylläpitäminen rajautuu tämän selvityksen ulkopuolelle. Demokratia on enemmän itseisarvo ja näin ollen kirjastolaitoksen merkitys kansalaisyhteiskunnalle ja demokratialle ansaitsee oman selvityksensä.

Kulttuurilla ja terveydellä on selkeä yhteys. Britannialainen tutkimus (Fujiwara et al., 2015) on arvioinut, että aktiivinen kirjastojen käyttäminen laskee henkilön terveydenhuollon kustannuksia 1,32 punttaa (n. 1,50 €) vuodessa. Terveysvaikutukset syntyvät etenkin lukemisen positiivista vaikutuksista mielen-terveyteen. Lukeminen tukee myös lukutaitoa ja näin ollen paljon lukevat ja kirjastoa hyödyntävät ihmiset ovat paremmin perillä terveyssuosituksista, millä on puolestaan epäsuora vaikutus terveyteen.

Hyypä (2013) on todennut, että kulttuurin elinikää pidentävä vaikutus on 2–3 tervettä elinvuotta. Vaikutus on samaa tasoa kuin liikunnalla tai ruokavaliolla. Hyypä määrittelee kulttuurin laajasti ja määritelmä on lähempänä yhteisöllisyyttä kuin varsinaisesti taiteen tms. kulutusta. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, etteikö myös taiteella olisi havaittavia terveysvaikutuksia. Merkittävää on kuitenkin se, että nykyisessä urbaanissa kulttuurissa, jossa yksinelävien määrä kasvaa, kirjastot tuottavat uudenlaista yhteisöllisyyttä. Ilmaisina tapahtuma- ja kohtaamispaikkoina kirjastot tuovat ihmisiä myös yhteen kulttuurin pariin. Tällä on huomattava vaikutus ihmisten hyvinvointiin ja terveyteen. Aabø (2011) on tutkimuksessaan todennut, että varsinkin pienituloiset ja vähänkoulutetut arvostavat kirjastoa sosiaalisen toiminnan ympäristönä.

Kirjastot ovat ottaneet myös aktiivisemman roolin hyvinvointipalveluiden tuottamisessa. Esimerkkinä tästä ovat Tampereella kootut muistelulaatikat, jotka sisältävät materiaalia menneiltä vuosilta. Tällä tuetaan muistisairaiden hoitoa. Vastaavia hankkeita, joissa muistoilla tuetaan muistisairaita, on käynnissä muuallakin Suomessa. Näiden vaikutuksia ei ole vielä arvioitu, mutta on kiinnostavaa nähdä, että kirjastoilla voi olla rooli jopa sairauksien hoidossa.

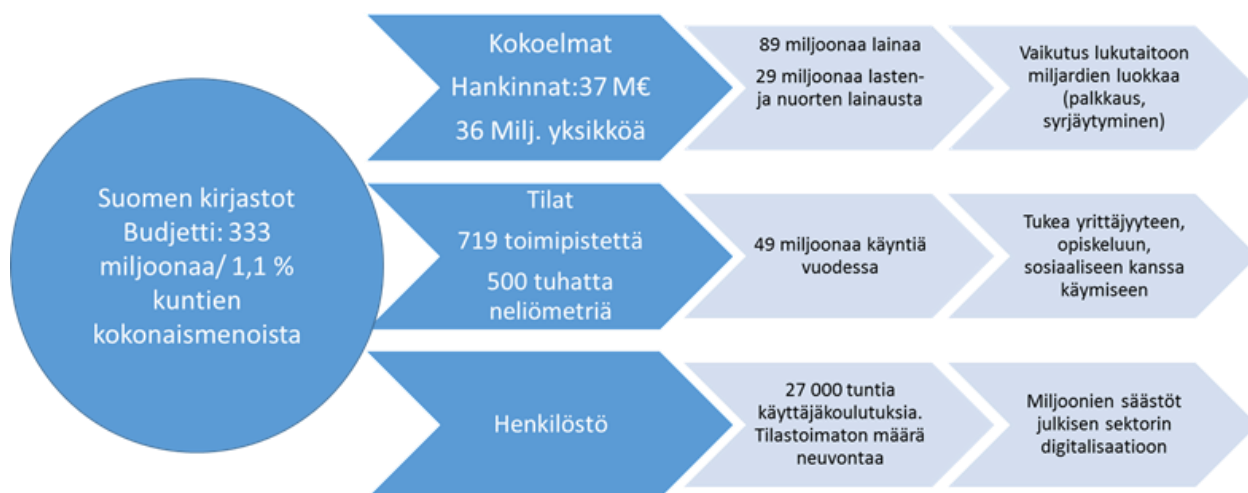
Muiden vaikutusten listaa voi jatkaa pitkään. Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu muun muassa, että kirjastot nostavat niiden lähellä sijaitsevien asuntojen hintaa, auttavat ihmisiä työllistymään jne. Vaikutukset toki riippuvat aina myös siitä, miten yhteiskunta on järjestänyt eri palvelujen tuottamisen. Merkittävää kuitenkin on, että positiivisia vaikutuksia on monia.

10. Johtopäätökset

Kirjastot tuottavat taloudellisia vaikutuksia monella eri tavalla. Vaikutukset syntyvät, kun kirjastot vuorovaikuttavat yhdessä muiden toimijoiden kanssa yhteiskunnassa ja kehittävät kansalaisten osaamista, verkostoitumista sekä valmiuksia toimia tietoyhteiskunnassa. Kirjastojen merkitys korostuu digitalisaation myötä, kun monet julkisia palveluja tarjoavat toimijat keskittävät palveluitaan ja tiloja häviää. Kirjastot kuitenkin jäävät jokaiseen kuntaan ja voivat tarjota opastusta sitä tarvitseville.

Kirjastojen perinteinen rooli kirjallisuuden tarjoajana on merkittävä. Ajankäyttötutkimukset yhdessä PISA-tulosten kanssa osoittavat, että lukemiseen käytetty aika on ollut laskussa. Lukutaito on kuitenkin avain niin jatko-opintoihin kuin työelämävalmiuksiin. Lukutaito kehittyy vain lukemalla ja kirjastojen lainausvolyymit perusteella suomalaiset lukevat runsaasti kirjastojen tarjoamia aineistoja. Nuorissa ikäluokissa kirjasto tavoittaa lähes jokaisen.

Toimiva yhteiskunta tarvitsee myös tiloja, joissa ihmiset voivat opiskella, järjestää toimintaa ja kohdata toisiaan. Sähköisten palvelujen maailmassa fyysiset kohtaamistilat eivät ole menettäneet merkitystään. Kirjastot tarjoavat tiloja, minkä merkitys on vasta avautumassa tutkimukselle. Selvää kuitenkin on, että luovat ammattilaiset, yrittäjät ja freelancerit kohtaavat kirjastoissa. Tilat mahdollistavat myös laajan vapaaehtoistoiminnan, joka vahvistaa kirjastojen muuta toimintaa. Esimerkiksi tietotekniikkayhdistysten vapaaehtoiset tarjoavat neuvontapalveluita, SPR tukea läksyjen kanssa jne. Kirjastot tarjoavat kansalaisyhteiskunnalle monipuolisen toiminta-areenan.

Kuva 12: Kirjastojen taloudelliset vaikutukset

Kuva 12 tiivistää kirjastojen taloudelliset vaikutukset. Havaittavin vaikutus tulee lukutaidon tukemisesta. PISA-arvion mukaan Suomessa on ikäluokassa lähes 7 000 nuorta, jotka ovat syrjäytymisvaarassa heikon lukutaidon takia. Toisaalta lukutaito vaikuttaa myös hyvin lukevien työelämäkykyihin ja esimerkiksi palkkaukseen. Sekä syrjäytymisen ehkäiseminen ja työelämätaitojen tukemisen vaikutus nousee miljardeihin.

Digitalisoituvassa maailmassa ihmiset tarvitsevat edelleen tiloja työntekoon, opiskeluun ja toistensa kohtaamiseen. Laajemmin kansalaisyhteiskunta tarvitsee avoimia toiminta-areenoita. Kirjastot ovat vastanneet tähän tarpeeseen. Tiloja on muokattu aiempaa avarammiksi ja monikäyttöisimmiksi. Suoran talousvaikutuksen määrittäminen tälle muutokselle on hankalaa. Selvää kuitenkin on, että kirjastot ovat löytäneet yrittäjät, opiskelijat ja maahanmuuttajat. Useat vapaaehtoisjärjestöt käyttävät kirjastoja toiminnassaan. Tällä kaikella on sekä suora että epäsuora taloudellinen vaikutus. Suora vaikutus syntyy, kun kirjastossa työskentelevät yrittäjät verkostoituvat ja luovat uutta liiketoimintaa. Epäsuora vaikutus syntyy kun esimerkiksi maahanmuuttajien integraatio nopeutuu ja tätä kautta työllisyys paranee. Avomien julkisten tilojen merkitystä kannattaisikin tutkia enemmän ulkomaisten mallien mukaisesti.

Kirjastossa ihmiset voivat tavata toisiaan digitalisoituvassa maailmassa. Toisaalta kirjasto on myös digitalisaation edelläkävijä. Tämä rooli niillä on ollut jo pitkään. Palvelujen siirtyessä verkkoon ja mobiiliteknologian yleistyessä rooli on tullut yhä selkeämmin esille. Kaikki ihmiset eivät pysy digitalisaation mukana, vaan tarvitsevat apua. Erityisesti tämä korostuu ikääntyvissä kansalaisissa, mutta neuvonnan tarvitsijoita on muitakin. Osa heistä tarvitsee käyttöönsä myös internet-yhteyden.

Digitaidottomuus tuottaa uudenlaista syrjäytymistä, kun ihmiset eivät ole kyvykkäitä käyttämään palveluita tai osallistumaan teknologian mahdollistamaan sosiaaliseen viestintään. Viitteitä on jopa siitä, että sähköiseksi muuttunut työnhaku voi muodostua itsessään ylitseppäsemättömäksi esteeksi. Usein sähköisten palveluiden käyttämättömyys tarkoittaa myös korkeampia hintoja.

Kirjastot ovat löytäneet merkittävän roolin ihmisten digitaitojen tukemisessa. Matalan kynnyksen neuvontapaikkoina ne tarjoavat tukea erilaisiin tietoteknisiin ongelmiin ja laajempaa kurssitusta digitaitojen kehittämiseen. Julkinen sektori tavoittelee satojen miljoonien säästöjä digitalisaation kautta. Tavoite kuitenkin jää saavuttamatta, jos ihmiset eivät opi digitaitoja. Tässä kirjastoilla on merkittävä rooli. Ne voivat olla takaamassa yhteiskunnalle miljoonien säästöt.

Kirjastojen kustannukset yhteiskunnalle ovat 333 miljoonaa. Tämä on vain reilu prosentti kuntatalouden nettomenoista. Vaikutukset nousevat etenkin osaamisen kehittämisen kautta miljardiluokkaan. Kun yhteiskunta kantaa huolta eriarvoistumisesta, syrjäytymisestä ja esimerkiksi heikkenevästä lukutaidosta, on otettava huomioon, että kirjastot tekevät työtä tällä alalla. Kirjastoihin tehtävät panostukset palautuvat yhteiskunnalle takaisin moninkertaisina.

Kirjasto tarjoaa mahdollisuuden itsensä kehittämiseen kaikille. On kuitenkin niitäkin, jotka tätä mahdollisuutta eivät hyödynnä. Tampereen malli osoittaa, että aktiivisella työllä voidaan tavoittaa kohdeyleisö paremmin. Esimeriksi panostaminen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen ja vinkkaustoimintaan näkyvät kasvaneina lainauslukuina. Vastaavasti Tietotori on vastannut digiosaamisen haasteisiin. Uusia toimintamalleja kehittämällä toimintaa voi parantaa jatkossakin.

Lähteet

Aabø Svanhild (2011) The value of public libraries: a socio-economic analysis, In Belotti, M. (Ed.). Verso un'economia della biblioteca: Finanziamenti, programmazione e valorizzazione in tempo di crisi, Editrice Bibliografica, Milano, pp. 169-176

Bang Maria (2011) Yleisen kirjasto rooli maahanmuuttajien kotouttamisprosessissa - Esimerkkinä Kouvolan kaupunginkirjasto, Pro Gradu -tutkielma, Informaatiotutkimus ja interaktiivinen media, Tampereen yliopisto

Dhyrbye Lotte Hviid: Using Economic Impact Analysis in Demonstrating value of Public Libraries, Framtiden Biblioteker

EU (2012) EU high level group of experts on literacy, Final Report

Fujiwara Daniel, Lawton Ricky, Mourato Susana (2015) The health and wellbeing benefits of public libraries, Arts Council England

Gullman Mirva, Sunimento Kati, Poutala Pirjo (2011) Oppimisvaikeuksista vapaaksi -hankkeen lopuraportti, Kriminaalihuollon tukisäätiö, Monisteita 3/2011

Hyypä Markku (2013) Kulttuuri pidentää ikää. Helsinki : Duodecim, 2013 (Porvoo : Bookwell).

Indiana Business Research Center (2007) The Economic Impact of Libraries in Indiana

Intosalmi Hennariikka, Nykänen Jaana, Stenberg Lea (2013) Teknologian käyttö ja asenteet 75–89 -vuotiailla – Raportti ja kyselytutkimuksesta. KÄKÄTE-projekti

Jervelund Christian, Kjoller-Hansen Anders Oskar, Steen-Knudsen Jossi, Jorgensen Johanne (2015) The Economic Value of Public Libraries, Framtiden Biblioteker

Kajanoja, J. (2000) Syrjäytymisen hinta. Teoksessa Heikkilä, M. & Karjalainen, J. (toim.) 2000. Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Gaudeamus Helsinki 2000, 233– 236

Lehtiniemi, Iina (2017) “Se on niinku mulla ois jouluaatto aina kerran kuussa” - Tampereen kaupunginkirjaston kotipalvelutoiminnan hyödyt ikääntyneiden asiakkaiden hyvinvoinnille. Tampereen yliopisto, Viestintätieteiden tiedekunta, Informaatiotutkimus ja interaktiivinen media, Pro Gradu -tutkielma

Light Ben, Houghton Kirralie, Burgess Jean, Klæbe Helen, Osborne Roger, Cunningham Stuart, Hearn Greg (2016) The Impact of Libraries as Creative Spaces, Digital Media Research Centre Queensland University of Technology

Lukukeskus (2014) <http://www.lukukeskus.fi/lukuviikko2014/10-faktaa-lukemisesta-2/>

Mustikkamäki, M. (2016) Sivistys, kirjastot ja mediakasvatus. Julkaisussa Monimuotoinen mediakasvatus. Helsinki: KAVI

Mustikkamäki, M. (2013) Yleinen kirjasto lasten ja nuorten kolmantena tilana. Lapset netissä – Puheenvuoroja lasten ja nuorten netinkäytöstä ja riskeistä. Helsinki: Mediakasvatusseura

Niemelä Anna (2013) Kirjastojen kansallinen käyttäjäkysely 2013 - Raportti tärkeimmistä tuloksista. Kansalliskirjasto

OECD (2016) Education at Glance, OECD

OECD (2016) Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris.

OECD (2015) Skills Outlook – youth, skills and employability

PIRLS (2011) PIRLS 2011 International Results in Reading, TIMMS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College

Sipilä Noora, Kestilä Laura, Martikainen Pekka (2011) Koulutuksen yhteys nuorten työttömyyteen – mihin peruskoulututkinto riittää 2000-luvun alussa, Yhteiskuntapolitiikka 76

Steffen Nicolle, Lietzau Zeth, Lance Keith Curry, Rybin Amanda, Molliconi Carla (2009) A Return on Investment Study of Colorado Libraries, Library Research Service

Suomen nuorisoyhteistyö -Allianssi ry (2010) Nuorista Suomessa 2010.

Tourila Helena (2016) Sähköisyyden palvelujen käyttämättömyyden seuraukset välttämättömyyspalveluissa, Kilpailu- ja kuluttajavirasto

VATT (2014) Maahanmuuttajien integroituminen Suomeen, VATT-analyysi 1-2014

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2015) Sähköiset työvoimapalvelut, Tuloksellisuuskertomus 8/2015

VM (2016) SAdE-Ohjelma(Sähköisen asioinnin ja demokratian vauhdittamisohjelma) Loppuraportti. Valtioministeriön julkaisuja – 21/2016

Väljärvi Jouni, Kupari Pekka, Linnakylä Pirjo, Reinikainen Pasi, Sulkunen Sari, Törnroos Jukka, Arffman Inga (2003) The Finnish Success in PISA – and some reason behind it. Insititute for Educational Research, University of Jyväskylä

Ylitalo Marko (2014) Lapsuudenkodin kirjat vaikuttavat aikuisiän lukutaitoon, Hyvinvointikatsaus 3/2014 – Teema: Inhimillinen pääoma

Tilastolähteet

Suomen kirjastojen tilastot: <http://tilastot.kirjastot.fi/>

Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimus: <http://www.stat.fi/til/akay/>

Kustantajien myyntitilastot: <http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?language=FIN>

Kuntataloustilastot: <http://www.stat.fi/til/kta/index.html>

Tilastokeskuksen väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö tilasto: <http://www.stat.fi/til/sutivi/>

Haastattelut

Ala-Kauhaluoma Mika, yhteyspäällikkö, Kuntoutussäätiö

Heikkilä-Halttunen Päivi, vapaa tutkija

Helin Satu, toiminnanjohtaja, Vanhustyönkeskusliitto

Kivi Riitta-Liisa, osastonjohtaja, Kotipalvelut, ikäihmiset, Tampereen kaupunki

Leino Kaisa, tutkija, Jyväskylän yliopisto

Lindberg Pirkko, Kirjasto- ja kansalaisopistoyksikön johtaja, Tampereen kaupunki

Meriläinen Marjaana, aluekirjastojohtaja – läntinen alue, Tampereen kaupunki

Rasi Perttu, palvelupäällikkö, Tietoyhteiskuntapalvelut, tietotorit, Tampereen kaupunki

Rissanen Olli-Pekka, erityisasiantuntija, valtionvarainministeriö

Ruuskanen-Parrukoski Pirkko, toimitusjohtaja, Kansanvalistusseura

Räsänen Pekka, professori, Turun yliopisto

Salmenkangas Niina, palvelupäällikkö, Lasten ja nuorten palvelut, Tampereen kaupunki

Selkee Johanna, erityisasiantuntija, Kuntaliitto

DANMARK

Oxford Research A/S
Falkoner Allé 20
2000 Frederiksberg
Danmark
Tel: (+45) 3369 1369
office@oxfordresearch.dk

NORGE

Oxford Research AS
Østre Strandgate 1
4610 Kristiansand
Norge
Tel: (+47) 4000 5793
post@oxford.no

SVERIGE

Oxford Research AB
Norrländsgatan 11
103 93 Stockholm
Sverige
Tel: (+46) 08 240 700
office@oxfordresearch.se

FINLAND

Oxford Research Oy
Eteläinen Hesperiankatu 18
00100 Helsinki
Finland
www.oxfordresearch.fi
office@oxfordresearch.fi

BRUXELLES

Oxford Research
C/o ENSR
5. Rue Archimède
Box 4, 1000 Brussels
www.oxfordresearch.eu
office@oxfordresearch.eu

LATVIJA

Baltijas Konsultācijas, SIA
Vīlandes iela 6-1
LV-1010, Rīga, Latvija
Tel.: (+371) 67338804
info@balticconsulting.com
www.balticconsulting.com